VAN SUNTE CRISTOFFELS BEELDEN: EENE PROEVE TER...

G. W. van HENKELUM

Van sunte Cristoffels beelden.

Van sunte Cristoffels beelden.

Eene proeve ter beantwoording der vraag:

Hoe werden in de middeleeuwen de kolossale beelden van den H. Christophorus beschouwd, welke men alom binnen of buiten de kerken ontmoette, en dat wel ter plaatse, waar zij den binnentredende terstond in 't oog vielen?

door

G. W. van Heukelum pr.

Gedrukt bij J. R. van de Weijer te Utrecht.

MDCCCLXV.

Van den Hoogwaardigen Heere

Andreas Ignatius Schaepman.

Bisschop van Hesebon i. p. i. enz.

Als jongen van zestien jaren zag ik voor 't eerst den Keulschen Dom. Wat indruk dit meesterstuk der gothische bouwkunst destijds op mij maakte, daarvan weet ik mij niet veel meer te herinneren, dan dat ik bij 't zien van het ontzaggelijk *multum quid* — 't geen mijn jeugdige geest niet tot eenheid wist te brengen, — als verplet stond.

Was 't *het schoone* of wel *het kolossale* der domkerk, dat deze gewaarwording in mij te weeg bragt? Moet ik het antwoord geven, dan geloof ik, dat het laatste 't geval was. Gelijk het in die jaren gemeenlijk gaat, het kolossale schijnt toen ter tijd ook mijne aandacht vooral getrokken te hebben. De Dom met zijne hooge vensters, duizende torentjes en spitsen, was reeds in 't onbestemde donker der herinnering teruggetreden, maar weinig kon ik er mij nog van voorstellen, als een ander kolossaal voorwerp — dat ik daar binnen den Dom zag, in zijn soort nog kolossaler dan de Dom zelf, — mij nog levendig voor den geest stond. Het was het twaalf voet hooge beeld van den H. Christophorus, dat nog ten

huidigen dage een ieder in het oog valt, die langs het zuidelijk portaal voor 't eerst den tempel binnen treedt [1]).

Of het een aangeboren trek voor de studie van gewijde kunst moet geweten worden, of wel den diepen indruk, dien de kolossale Christusdrager uit Keulen's hoofdkerk in die dagen op mij maakte, — ik weet het niet; maar dit is zeker, dat ik sinds in geen kerk kwam, waar zich Christoffel in beeld of schilderij bevond, of ik wijdde hem mijne bijzondere aandacht. Moet ik het pleit beslissen? Andermaal voel ik mij gedrongen ten mijnen nadeele het vonnis te strijken. En dat wel op grond van 't volgend feit.

't Kan wel elf jaren geleden zijn, dat ik Ooije — een gehucht even boven Nijmegen niet verre van de Waal gelegen — bezocht, om er het oude kerkje eens nader in oogenschouw te nemen, dat met zijn stompen toren tusschen 't geboomte ten halve verscholen, sedert lang mijne nieuwsgierigheid had opgewekt. Als ik het doeleinde van mijn togt bereikte, ontwaarde ik tot mijn leedwezen, dat de vernielende hand der menschen ook hier weêr een gedenkteeken van den godsdienst- en kunstzin onzer vaderen ging verwoesten of liever reeds verwoest had. Het schilderachtig kerkgebouw, dat, naar ik mij herinneren kan, uit het overgangstijdperk van de romaansche tot de gothische kunst stamde, lag nagenoeg geheel omvergehaald. Met een spijtig hart betrad ik het terrein der slooping en wierp een vorschenden blik in 't rond. En raadt nu eens lezer, wat mijn oog ontwaarde op den westelijken muur, die met den toren was gespaard gebleven. Het zal welligt eene muurschilderij geweest zijn. Ja, maar dit was het toch juist

[1]) Wij geven hiervan eene afbeelding op het titelblad. Onder ons bereik is nog een klein Christoffelbeeldje, dat niet slechts de polychromie met den Keulschen Christusdrager gemeen heeft, maar ook onder meer opzigten daarmeê overeenkomt, o. a. draagt het ook den rozekrans.

niet, wat mij als een opgetogene deed staan, want om u de gulle waarheid te zeggen, van muurschilderingen had ik toen volstrekt geen verstand, en wat men niet kent, dat bemint men ook niet. Een oude kennis mogt ik op 't onverwachtst ontmoeten. Was 't dan Ds. M.........., die daar, zonder dat ik 't bemerkte, naast mij kwam staan en me in mijne verrukking stoorde met de vraag: wel vriendje, wat is dat daar voor eene reusachtige figuur?

Thans zult ge wel op de hoogte zijn. Ja, het was mijn oude vriend uit den Keulschen Dom, dien ik daar in bonte kleuren op den muur geschilderd zag, 't was St. Christoffel, die steunende op zijn boomtronk den wonderlijk zwaren last — het Christus-kind — door het water droeg.

En nu zijn we op 't punt gekomen, om uit het verhaalde feit andermaal niet ten mijnen gunste gevolgtrekkingen te maken, dat het namelijk mijn kunstzin noch mijn zucht voor archaeologisch onderzoek mag geweten worden, als ik in die dagen den Christoffelbeelden zoo'n bijzondere aandacht schonk; dat dit veeleer het gevolg was van den magtigen indruk, dien het kolossale destijds op mij maakte. Immers was het eerste het geval geweest, ik zoû mij niet te vreden gesteld hebben met den deftigen vrager slechts te antwoorden, dat het St. Christoffel was, en hem de legende te verhalen, zoo als ik die in Ds. Ten Kate's »Legenden en Mengelpoezij" had gelezen; ik zoû — geloof ik zeker — hem ook verzocht hebben te doen wat ik niet kon, om namelijk te zorgen, dat de slooping geheel werd gestaakt of zoo lang vertraagd, tot dat er door een artikeltje in 't »Archief voor Kerkelijke Geschiedenis" — door ZEd. ingezonden, — mannen van 't vak derwaarts waren gelokt, die door beschrijving en afbeelding, ten minste eene kopij zouden behouden hebben ener niet onbelangrijke bladzijde voor onze nog te schrijven Nederlandsche Kunsthistorie. — Welligt was

ik wat voorbarig geweest; doch lezer, gij zoudt mij deze vrijpostigheid ten goede geduid hebben, als ge weet, dat de man, uit eigen beweging, zich niet van zijn pligt als man van wetenschap en beschaving heeft weten te kwijten en er welligt niet weinig toe heeft bijgedragen, om dit overblijfsel van den vroegeren godsdienst- en kunstzin te verdonkermanen [1]).

Sinds mijne kennismaking met den Keulschen Christusdrager mogt ik hem in beeld en schilderij, zoowel in 't buitenland als op vaderlandschen bodem, nog menigmaal ontmoeten. Zoo zag ik te Emmerich niet minder dan drie statues. Het beeld, dat ik in de St. Martinikerk aldaar aantrof, dagteekent uit de laatste dagen der gothische kunst. Schoon 't geenszins het minste exemplaar der Christoffelbeelden is, die men hier en daar als resten van middeleeuwsche kunst nog aantreft, mag het toch volstrekt niet als een model worden aangemerkt. De 8—9 voet hooge reuzengestalte draagt op den regter schouder het Christuskind, dat op zijn knie een tamelijk grooten wereldbol houdt, terwijl het de regterhand zegenend heeft opgeheven. Met de linkerhand in de zijde en met de regter steunende op een boomstam is het hem aan te zien, dat hij met de grootste krachtsinspanning zijn wonderbaren last torscht. — Het beeld is gekleurd; daar dit echter een werk van onze dagen is en de sporen van vroegere schildering, die bij de restauratie ten leidraad konden strekken, gemist werden, verdient de polychromie onze aandacht verder niet.

Van nagenoeg dezelfde grootte als het Christoffelbeeld uit St.

---

[1]) En was het enkel de afbeelding van St. Christoffel geweest! Dan op den westelijken muur van 't middelschip zag ik ook het laatste oordeel. Al mag mijn kunstkennis van die dagen maar weinig gelden, toch durf ik verzekeren, dat deze muurschilderij belangrijker was, dan eene andere, die men ten onzent heeft ontdekt.

Martinikerk is het beeld, dat ons bij 't uitgaan der Christoph-Thor in het oog viel [1]).

Deze beelden hebben eene opvallende overeenkomst. Behalve dat ook hier de Christusdrager met zijne linkerhand op den boomtronk steunt en de regter in zijne zijde houdt om den schouder te stutten, waarop de wereldrager gezeten is, hebben ze ook dit nog met elkaâr gemeen, dat hun bovenlijf wel een derde te lang is. Wat echter aan het beeld uit de Christoph-Thor opmerkelijk is, het draagt niet slechts het Christuskind, doch houdt nog een tweede kind — veel kleiner dan dit — onder den linkerarm, terwijl een derde zijn klein kopje uit de tasch steekt, welke op de regter knie van Christoffel afhangt. De polychromie is mogelijk naar de oorspronkelijke gevolgd, maar verraadt de verfkwast van eenen huisschilder.

Het derde Christoffelbeeld zag ik in de zuidelijke zijbeuk der St. Aldegundiskerk. 't Mag een el hoog zijn; 't is de gewone voorstelling; de polychromie dagteekent van 1849, of de oorspronkelijke kleuren bewaard zijn gebleven, dit betwijfelen wij.

De meest kolossale statues van onzen heilige vond ik in de domkerken van Münster en Paderborn.

---

[1]) Deze statue had welligt in vroeger dagen eene standplaats in éene of andere kerk, maar daaruit verwezen, werd zij tot wachter der poort aangesteld. Een dergelijk geval vinden we te Trier, waar Christoffel aan de Simeonsthor naast de Porta Nigra, geplaatst is. Die den St. Christoffel aldaar niet gezien en de knobbels van zijn wandelstaf (5) niet geteld heeft, hij is — zegt het spreekwoord — niet te Trier geweest.

Als men hier of daar een Christoffelbeeld buiten de kerken bv. op marktplaatsen ontmoet, dan mag men echter niet altijd besluiten, dat hij daar als banneling uit de eene of andere kerk een rustplaats vond, want in de middeleeuwen was de Christoffel-vereering zoo algemeen onder 't volk, dat zijne beelden niet zelden in de gevels der huizen, op openbare plaatsen binnen de steden werden aangetroffen. bv. te Arnstadt, te Hüningen enz. Kreuser Christl. Kirchenbau S. 140.

Als men den Dom van Münster langs het westelijk portaal binnentreedt, ziet men eene reuzengestalte van 12 voet hoogte hangen tegen de noordoostelijke kolom der viering van het westelijk transcept. Schoon wij niet tot diegenen behooren, die ligtvaardig er toe overgaan, om iets wat onze vaderen hebben opgerigt en gehuldigd op te ruimen, al is het ook in den strengsten zin van 't woord *leelijk*; zoo zouden we toch den voor kerkelijke kunst ijverenden bisschop van Münster bijstemmen, indien ZDHw. bij verdere restauratie zijner indrukwekkende kathedraal, dit plompe, platte en lompe gevaarte liet wegnemen, of altans eene plaats aanwees, waar 't den beschouwer der schoone Piëta van Achterman in zijn verrukking niet meer stoorde. Opmerkelijk is bij dezen Christoffel de overvloedige bloei van zijn boomstam en de tasch, welke ook hier ter regter zijde daalt en waaruit twee of drie kinderhoofdjes steken.

De 10—12 voet hooge Christoffel van Paderborn staat een twintig voet boven den vloer der kerk, tegen den oostelijken muur van 't noordelijk kruispand.

Op het voetstuk leest men het jaartal 1619, en het behoeft juist geen Didron te zijn, die door een vlugtigen blik op 't beeld zelf dit als 't jaarmerk van zijn ontstaan erkent. Geheel in den kunstgeest dier dagen heeft de beeldenaar zijn kolossale figuur — afwijkend van de traditionele voorstelling [1]) — nagenoeg geheel naakt gehouden, slechts om zijn midden is een lendendoek gegord, die tot de kniën reikt. Van den linker schouder waait wel een soort van mantel, maar zóó, dat deze den Christusdrager weinig tegen de

[1]) Al de Christoffelbeelden, gelijk Julien Durand (Didron Annales Archéolog. Tom. XXI. p. 123) opmerkt, zijn gekleed in een tuniek en een mantel; men ontmoet er echter ook in militair costuum. Als voorbeelden hiervan haalt hij aan een reliquien-kastje, 't welk eertijds zich bevond in de abdij Saint-Vincent-aux-Bois, waarop onze heilige was voorgesteld in militair costuum, houdende in de regter hand eene lans en in de linker een schild.

nachtelijke koude zoû beschut hebben. Gelijk we bij de meeste Christoffelbeelden zagen, wordt ook hier de tasch niet gemist, welke gewoonlijk ter zijde afhangt. Het Christuskind, op den regter schouder gezeten, heeft zijn regter zegenend opgeheven en houdt met de linkerhand den buitengewoon grooten wereldkloot, die op den verschrikkelijken (horrenda facies) kop van den kolossus rust. Christoffel omvat met zijn linker den gewonen wandelstaf, die zich echter hierdoor onderscheidt, dat hij alle blad en bloeisel mist.

Weinig minder kolossaal dan de Christoffelbeelden van Münster en Paderborn, is de statue uit de St. Godehard te Hildesheim; zij zal ongeveer tien voet hoog zijn [1]).

Schoon de betrekkelijk weinige Christoffelstatues, die de stormen der XVI[de] eeuw ontsnapten, bijna zonder uitzondering, van kolossale afmeting zijn, schijnen toch de grootste niet tot ons te zijn gekomen, of men zoû moeten gelooven, dat er op geen voet of vijf gezien werd, in geval zijne beeldtenis als muurschildering een naakten wand kon vullen. Zoo is het muurvak, waarop in den Dom te Erfurt Christoffel is voorgesteld, niet minder dan 35 voet hoog, bij eene breedte van 20 voet [2]). Wat minder kolossaal mag de reuzengestalte zijn, die in de Wiesenkirche te Soest (Westphalen) op den westelijken muur der zuidelijke zijbeuk is geschilderd, doch zeker veel grooter dan een der statues, die men ergens aantreft.

De Christoffel, die voor eenige jaren in de kerk te Hafen bij Rees, aan de linkerzijde van den ingang onder den toren, van achter de kalklaag te voorschijn trad, kan wel 12—16 voeten hoog zijn. Eene dergelijke ontdekking deed men te Straelen en te Walbeck,

---

[1]) Organ für Christliche Kunst, Achter Jahrg. S. 76.
[2]) t. a. p. S. 76.

een dorp bij Straelen, te Anrath bij Crefeld, te Warendorf en te Korbeken, dorpen bij Soest (Westph.)

Het groote getal der kolossale Christophorussen, die nog ten huidigen dage hier en daar in kathedralen en parochiekerken worden gevonden, zoû met eene lange reeks te vermeerderen zijn, ging men van kerk tot kerk, om met een mesje de kalklaag te ligten ter plaatse, waar deze beelden doorgaans worden aangetroffen, namelijk tegen den westelijken muur ter linker- of ook wel ter regterzijde van den ingang onder den toren. Niet slechts de talrijke ontdekkingen wettigen dit vermoeden, maar zulks blijkt ook uit de bescheiden van verschillende kerken, welke ons het vroeger bezit van Christoffels beeld vermelden. Zoo moet er in de zoogenoemde Hergottskirche te Kreglingen in Zwaben een Christoffel geweest zijn van 30 voet hoogte [1]. In den Dom te Straatsburg stond een statue van 36 voet [2]. Ook in de domkerken van Worms en Bern [3] waren vóór de reformatie Christoffelbeelden aanwezig.

In Frankrijk's kerken waren de beelden van onzen heilige niet minder algemeen, dan in Duitschland. In de Notre-Dame te Parijs bevond zich tot 1785 zijn 28 voet hooge statue [4]. Even als te Keulen stond ze, als men het schip intrad, ter regterhand. Dit kolossale beeld werd in 't jaar 1413 door Anton de Essaits opgerigt uit dankbaarheid jegens den H. Christoffel, die hem des nachts verscheen en uit de gevangenis redde [5].

---

[1] Erstes Jahresheft des Würtembergischen Alterthums-vereins. Kreuser, Kirchenbau. I. S. 139.

[2] Grandidier, „Essai sur la Cathédrale de Strasburg." p. 73 en 275.

[3] Propst „Das Münster zu Bern." S. 8.

[4] Les Eglises de Paris, éditées par Curmur, p. 10.

[5] Description historique des Curiosités de Notre-Dame de Paris par M. C. P. G. (1763) pag. 84, 86.

In de kathedraal van Amiens, als ook in de kerken van Gross-Audely in het departement de l'Eure, in St. Père te Chartres en te Kérentrech bij Lorient, alwaar onze heilige patroon der kerk is, zijn zijne beelden nog aanwezig. In de kerk te Graville bij Havre is tot op onzen tijd zijne statue bewaard[1]). Dit beeld is van oneindig minder kunstwaarde, dan de Christoffel uit Saint-Loup te Chalons-sur-Marne, die om zijne voortreffelijke uitvoering door de mannen van 't vak zeer hoog wordt geschat en door den bekenden Franschen oudheidkundige Caumont in 1855 in teekening is gegeven.[2]). Afgezien van eenige kleine veranderingen, komt hij der houtsneê van 't jaar 1423 zeer nabij[3]). Zie Pl. I.

---

[1]) L'abbé Cochet, Sculpture gauloise etc. p. 276.

[2]) Congrès archéologique de France. Séance générale tenue en 1855 á Chalons-sur-Marne etc. pag. 162.

[3]) Wij geven Pl. I. van deze zoo voor de historie der xylographie, als voor de ikonographie van St. Christoffel hoogst belangrijke houtsneê eene photographische kopij. Zij werd door den heer Georges vervaardigd naar een facsimile, dat we vonden in „Opinion d'un bibliophile sur l'estampe de 1418, conservée à la bibliothèque Royale de Bruxelles, par M. J. A. L 1846.' Dit fac-simile moet een trouwe kopij zijn van 't origineel berustende in de rijke verzameling van Lord Spencer te Londen. In „Otteley's Origin of Engraving. I. 90." ontmoet men insgelijks een fac-simile dezer houtsneê. Seroux d'Agincourt geeft in zijn „Hist. de l'art par ses monuments, T. II. Pl. CLXIX." eene kopij der houtsneê, welke als pendant van Spencer's exemplaar in de keizerlijke bibliotheek te Parijs wordt bewaard, waarvan men echter de echtheid betwist.

St. Christoffel is op deze plaat op de gewone wijze voorgesteld. Steunende op zijn met vrucht en bladen rijk voorzienen boomtronk, doorwaadt hij den vloed — gelijk de volkstraditie zegt: de Jordaan — en blikt met verwondering opwaarts naar het Christuskind, dat met de linkerhand den wereldbol vasthoudt en de regter zegenend heeft opgeheven Beiden zijn blootshooids en dragen den ikonologischen nimbus. Aan weerszijde van den stroom ontwaart men kleine gebouwen. Het eene is klaarblijkelijk de kluis van den eremiet, die Christoffel den fakkel des geloofs ontstak, het andere, aan gene zijdo van het water, zal vermoedelijk de hut zijn, welke onze heilige bewoonde. De ezel met den meelzak beladen zal evenals de watermolen wel geen andere

Ook in Italië schijnt Christoffel de algemeene vereering gedeeld te hebben, welke hem in Duitschland en Frankrijk te beurt viel. Zoo zag Karl Schnaase in de kerk St. Maria antica te Gravedona twee Christoffelbeeldtenissen, die als muurschilderijen in 't koor en in 't portaal waren aangebragt. Die zich in 't koor bevond, droeg een middeleeuwsch costuum en was niet van buitengewone grootte. De figuur in 't portaal der kerk kon wel acht voet hoog zijn, en haar costuum was meer antick [1]). R. v. Eitelberger [2]) vestigt onze aandacht op een Christoffelstatue, welke hij aan den westgevel der kerk te Gemona (in Friaul) ontmoette; volgens zijn oordeel een meesterstuk. De Christusdrager torscht als gewoonlijk het Christuskind op zijn linkerschouder en houdt met de regterhand den met metalen bladen voorzienen steunstaf. Op het afhangend gedeelte des cingels, waarmeê zijn kleed is opgeschort, las men: cingulum sancti Christofori.

»In noordelijk Italië — zegt Julien Durand [3]) — vond ik, zonder er naar te zoeken, meerdere oude voorstellingen van St. Christoffel. Onder anderen zag ik te Venetië zijne statue in de kerk Sancta Maria dell' horto, en een oud basrelief in een der muren van St. Marcus. Te Treviso stond zijn beeld in de kerk van St.

---

beteekenis hebben, dan dat ze tot de stoffering behooren. Opmerking verdient echter de visch, die voor den Christusdrager zwemt, en het konijn, dat op den oever den kop uit het hol steekt. Wij laten de verklaring, welke „De Kunst-spiegel" daarvan geeft in haar waarde, dat namelijk deze dieren zouden aangebragt zijn, om de elementen — het water en het drooge — aan te duiden. Wij willen slechts bemerken, dat meermalen een visch of een of ander zeemonster den wadenden Christusdrager vergezelt. Zoo is er onder ons bereik nog eene stikkerij uit het laatst der XVde eeuw, waarop men ook een vischje ziet, dat tusschen de beenen van onzen heilige zwemt.

[1]) Mittheil. der K. K. Centralcomm. Jahrg. V. 5. 2).

[2]) t. a. p. Jahrg. IV. S. 287.

[3]) Ann. Arch. T. XXI. p. 122.

Nicolaus, te Verona in die van den H. Zeno, te Milaan in de buitenmuur van 't portaal der kerk van den H. Ambrosius. De beelden van Treviso en Verona zijn van kolossale afmeting."

In Spanje, zoo men geloof mag slaan aan 't geen we daarvan bij Joannes Tamayo de Salazar op den XXV Julij lezen [1]), was er bijna geen stad, waar zijn beeldtenis niet in de kerken werd aangetroffen.

Als er ooit uit enkele feiten tot de algemeenheid mag besloten worden, dan kan men met grond zeggen, dat in geen land de Cristoffelbeelden zoo menigvuldig werden gevonden, als in de kerken van ons vaderland.

Nog maar weinige muurschilderijen zijn er bij toeval ontdekt, en bijna zonder uitzondering trad er van onder de kalklaag een Christusdrager te voorschijn.

Bij de slooping van het kerkje te Ooije kwam er een muurschildering voor den dag, en gelijk we boven zagen, het was een Christoffel. Als we »De muurschilderijen der St. Janskerk te Gorinchem, door L. J. F. Janssen" doorbladeren, dan vinden wij dat ook deze kerk met zijne beeltenis prijkte. De Christophorus uit de St. Janskerk — zoo lezen we in 't belangrijk werk van Janssen p. 34, — doorwaadt de rivier met het Christuskind op de schouders en houdt diens voet met de linkerhand vast om het voor vallen te bewaren; en ofschoon steunende op zijnen staf, dien hij in de regterhand houdt, torscht hij zijn last met kennelijke inspanning of angst. Het Christuskind, wiens hoofd voorzien is van eene prachtige aureool, is in vrije beweging en draagt op zijne linker-

[1]) „Christofori apud Hispanos gloriosa memoria ita efficaciter inolevit ut vix erit oppidum, in cujus ecclesia aut ejus proceritas depicta non adversetur, aut tanto martyri eremitorium haud inveniatur exstructum. Martyrolog. Hispanum. Tom. VI. Lugd. 1651. ad 25 Julii.

hand den wereldkloot, waarop het kruisteeken staat, versierd met de kruisbanier, die opwaarts wappert tot in de wolken. Het heft de regterhand omhoog, terwijl het de beide voorvingers vooruitstrekt, volgens de gewone opvatting de geste van een *zegenende*, volgens de meest waarschijnlijke van den *redenaar* of *onderwijzer* [1]). Uit de wolken komt God de Vader ten halve lijve te voorschijn, met opwaarts geheven handen (eene uitdrukking van zegen of bewondering), en de gouden aureool, die zijn hoofd omringt, schiet stralen op den Christusdrager. Beneden, op de rivier ziet men in 't verschiet twee bemande schepen, en ter linkerzijde een gedeelte van den hoogen oever, door den wadende nog niet bereikt. De lucht vertoont gele, kruisvormige bloempjes, die vermoedelijk de sterren zullen aanduiden, daar het tooneel des nachts plaats vond.

Het gewaad van Christopherus is eene gebloemde japon met hoog-opgestroopte mouwen, om het midden toegebonden, en (om beter te kunnen waden) van onderen opgeschort; een wit onderkleed is onder de japon zigtbaar. De kruisvormige sterretjes en de duifjes, waarmede zijn japon versierd is, zijn er met eene mal opgedrukt. Elk der duifjes heeft een takje in de neb; denkelijk eene toespeling op de duif der ark van Noach, als de verkondigster van het drooge der redding. De puntmuts van Christophorus (die op de overige mij bekende afbeeldingen van hem niet voorkomt) is versierd met eene wassende maan, waarboven eene gele (gouden) rozet. De kleeding van het Christuskind heeft niets bijzonders, dan misschien de opgeslagen mouwen der paarsche tunica. Zijne aureool is versierd met vijf bruine, eivormige steenen, denkelijk kornalijnen. Op de banier van zijn kruis, waarvan het geparelde kruisteeken door

---

[1]) Zie Ackerman, in het Gentlem. Magazine, 1852, p. 390.

een rozet van parelen gedragen wordt, zijn twee kruizen geschilderd, het eene rood, het andere zwart; en de letter S op de banier zal vermoedelijk aanduiden, dat zij prijkte met het oude opschrift der legende: *In Hoc Signo sc. vinces.* De purperen koningsmantel van God den Vader is goudgeel gezoomd; zijne gele (gouden) kroon is met purper gevoerd; zijn lijf is blaauw, vermoedelijk naar de kleur van den starrenhemel." Zie Pl. II.

In de St. Maartenskerk te Zalt-Bommel heeft men onder andere muurschilderijen ook drie Christoffelbeelden ontdekt. Van een dezer wordt in »De Kunst-spiegel" jaarg. 1844 en 45. bl. 141 de volgende beschrijving gegeven:

»Zij vertoont ons den H. Christophorus, op meer dan natuurlijke grootte, zoo als hij onder den zwaren last van het op zijn schouders gezeten Christuskind dreigt te bezwijken. Over het wit onderkleed draagt hij een groenen mantel, die met een grooten knop of een kleedergesp op de borst toegehecht is; de gespierde regterarm, half omhoog geheven, rust op den staf en ondersteunt, doch slechts met moeite, het ligchaam. Met het hoofd links omhoog gewend ziet de reus, verbaasd over zijn onverwachte minderheid, op naar het kind, dat hem vriendelijk schijnt toe te spreken. Dit laatste draagt een wit kleed, en houdt met den linkerarm een wereldbol omvat, waarop een zwart kruis staat, van hetwelk een witte banier afwaait. Aan de overzijde van het water, waarover Christophorus het Godskind draagt, ziet men eenige woningen, en een man, die met een speer schijnt te werpen."

De Christoffel, waarvan in »De Kunst-spiegel" sprake is, bevond zich op den noordelijken wand eener kapel, welke tegenover het zuidelijk zijschip naast den toren is uitgebouwd. Eene tweede beeldtenis van onze heilige werd op den oostelijken muur der noordelijke zijbeuk ontdekt. De witkwast deed haar andermaal voor

oog verdwijnen. Een derden Christoffel ziet men op den westelijken muur van het noordelijk zijpand. De 8—9 voet hooge figuur, waarvan wij Pl. III. eene afbeelding geven, vult nagenoeg de geheele ruimte van de nis of het blinde venster, waarin zij met levendige kleuren geschilderd is. Een blik op de trouwe afbeelding verschoont ons van eene breedvoerige beschrijving; slechts de kleuren van 't belangrijk costuum des Christusdragers geven wij nog aan. Hij draagt eene geelkleurige puntmuts. Over het ligt-groene onderkleed heeft hij een rooden mantel geslagen. De dijbekleeding is blaauw. Zie Pl. III.

Als in 't jaar 1847 te Op-Heusden, in de Nederbetuwe, aan den oostmuur van het noordelijk kruispand eene muurschilderij werd ontdekt, was het al weder een twaalf voet hooge Christoffel. Onze heilige was hier gehuld in een donkerbruinen of rooden mantel, waaronder een geel onderkleed tot beneden de helft der dijen daalde. Dit kleed werd aan 't lijf gesloten door een gordel, waaraan, naar men vermoedde, eene tasch was vastgehecht, waarop eenige kleine beeldjes zigtbaar waren [1]).

---

[1]) Verg. Kist, Archief voor Kerk Gesch. VII, 419. Gelijk we boven opmerkten hadden de Christoffelbeelden uit de Christoph-Thor te Emmerich, uit den Dom te Münster enz. ook eene dergelijke tasch ter zijde hangen, waaruit kleine figuurtjes komen kijken. Wat moeten deze beduiden? Arnaud Schaepkens, als hij in de „Revue de l'art Chrétien" van den abbé Corblet Tom VIII. p. 475 de beschrijving geeft van een Christoffelbeeldje, dat ook eene dergelijke tasch aan zijn gordel draagt, zegt daarvan: Il y a, dans notre statuette, un curieux detail à signaler; c'est que le saint n'a pas seulement les épaules chargées du Sauveur du monde, mais il porte aussi son prochain, dans la personne d'un charmant petit enfant, qu'il tient dans un sac suspendu à une ceinture, qui lui pend sur la côté gauche et d'où sort une petite tête. L'artiste a sans doute voulu exprimer quelle grande difference de poids il y avait entre ces deux enfants dont il a chargé le saint; l'un le fait presque plier sous le faix, tandisque l'autre pend assez nonchalamment dans son sac de voyage, qu'il porte suspendu à sa ceinture."

Prof. Kist [1]) vermoedt, dat de muurschildering, welke zich bij de inwendige herstelling der groote kerk te Tiel op den westelijken muur naast den toren liet bespeuren, ook een Christoffel op zijne gewone plaats zal hebben voorgesteld.

Onder de muurschilderingen der St. Pieterskerk te Leiden, wordt ook de Christusdrager gevonden [2]). Op een veld van 2 voet 4 duim hoogte en 1 voet 3 duim breedte gemaald, onderscheidt hij zich niet door zijn grootte van de andere figuren, in wier rij hij een' plaats inneemt. Met beide handen het bovenste gedeelte van den steunstok zonder bloeisels of bladen omvattende, stapt hij zwoegend onder den wonderbaar zwaren last van 't Christuskind met magtige krachtsinspanning door het water voort. Over het groene onderkleed is een geelkleurige mantel geslagen, welke echter zijne beenen tot boven de kniën onbedekt laat. Hij is blootshoofds en mist de aureool, welke 't Christuskind en ook de andere heilige figuren der Leidsche muurschilderij hebben. Het Christuskind, in 't groen gekleed, is hier niet, gelijk meestal het geval is, op den schouder van den Christusdrager gezeten, maar deze draagt het veeleer op zijn rug. Zie Pl. IV.

Ziet hier de vermelding der Christoffelbeelden *in muurschildering*, die — dank zij de witkwast — in onze vaderlandsche kerken zijn aan te wijzen. Naar gelang de ontdekkingen, op dit stuk tot nog toe gedaan, zijn ze menigvuldig te noemen. Zeldzamer zijn echter de *statues*. Dit zal zijn grond hebben in de beeldstormerij. Spaarde deze geen beeld of kunstwerk hoegenaamd, vooral had zij het op »Sunte Criftoffel" gemunt [3]), die om zijn kolossale grootte dan ook niet ligt den dans kon ontspringen.

---

[1]) Arch. voor Kerk. Gesch. D. 17, bl 425.

[2]) Arch. voor Kerk. Gesch. D. 17, bl. 454.

[3]) Men weet met welk eene woede Calvijn en Carlstadt, de beeldstormers van den lateren tijd, tegen de beelden te velde trokken. Bij dezen

Voor zoo ver mij bekend was, bevond zich ten onzent in geen kerk nog eene Christoffelstatue, die van vóór de hervorming dagteekende. Geen wonder dan, dat — als ik voor ruim twee jaren in de kerk te Oud-Zevenaar mijn oude kennis uit den Keulschen Dom in beeld ontmoette, — hij mijne aandacht trok, vooral daar het bij den eersten oogopslag bleek, dat het een overblijfsel van middeleeuwsche beeldhouwkunst was.[1]) Zie Pl. V.

St. Christoffel van Oud-Zevenaar door een vrij bekwame hand uit eikenhout gesneden, stond ter plaatse waar men hem doorgaans ontmoet, namelijk tegen den westelijken muur der noorder zijbeuk. Hij is niet van buitengewone afmeting, en kan voor groot leven doorgaan. Gehuld in zijn rooden met blaauw gevoerden mantel, draagt hij met blijkbare inspanning het Christuskind met zijn insgelijks rooden tuniek, dat zonder zich vast te houden, los en vrij op den linker schouder gezeten is. De regter

---

storm tegen al wat beeld was, kon het wel niet anders of men wierp zich 't eerst op Christoffel, die door zijne kolossale grootte vooral in 't oog viel. Niet slechts het woord der nieuwe Evangeliepredikers was tegen zijne beelden gerigt, maar ook de wetenschap verhief hare wapenen tegen hen. Men vond in de vereering, welke Christoffel bij 't volk ten deel viel, een gunstig punt tot aanval, en men verzuimde niet hiervan gebruik te maken. Vgl. bv. Chemnitius, examen Concil Trid. p. 575, 582, 587. Andreas Hyperius de studio theologico, 3, 31. Rivetus Jesuita vapulans, c. VI. p. 515, Tom. III. Nog in 't jaar 1688 verscheen te Wittenberg eene verhandeling, welke zich ten doel stelde, om den „grossen Christoph" van zijn voetstuk te storten. Dissertatio hist. qua idolum pontificiorum destructum h. e. magnum quem vocant Christophorum publico placidoque eruditorum examini subjiciunt Andreas Bleich et Sigismund Meijer, Vitenbergae, 1688.

[1]) Als we 't vorig jaar O. L. V. kerk te Maastricht bezochten, zagen we in de krypt eene tweede statue van ongeveer vier voet hoogte, zij was wit geverwd en dagteekent uit de laatste helft der XVIde eeuw. Opvallend is de naïve voorstellingswijze van den eremiet. Hij zit in zijn kluis, die in 't onderste gedeelte van den boomtronk is aangebragt. Te Roermond moeten nog twee kolossale beelden van onzen heilige worden gevonden: 't eene prijkt op den toren der St. Christoffelkerk aldaar.

houdt het zegenend opgeheven en met de linkerhand omvat het den wereldkloot. Beiden zijn blootshoofds; opmerkelijk is echter de doornenkroon, welke om het achterhoofd van Christoffel is geslingerd. Het beeld staat op een plat voetstuk, gedragen door twee engeltjes, die ieder een wapenschild houden [1]). Herkent men in het voetstuk de vormen der gothische kunst uit het begin der XVI^de^ eeuw, ook het daarop staande beeldwerk is zonder twijfel een kunstwerk van dien tijd.

Als wij in voorgaande bladzijden zoo naauwkeurige beschrijvingen gaven van de voorstelling, kleeding en polychromie der Christoffelbeelden, deden wij dit, omdat wij eene bijdrage wilden leveren tot de ikonographie van St. Christoffel. Schoon deze, geoordeeld naar de voorstellingen, welke ons uit de verschillende tijdperken der kunst ter kennis kwamen, bij uitstek traditioneel en stereötiep mag genoemd worden, en bij den eersten aanblik alle beelden dezelfde schijnen, ontwaart men toch bij eene nadere beschouwing bij de meesten kleine bijzonderheden, die hun een eigen karakter geven en in 't oog van den ikonoloog belangrijk zijn. Opmerkelijk is echter de afwijking door Didron in Griekenland waargenomen, welke hierin bestaat, dat de Christusdrager niet slechts een *aspectus terribilis*, — gelijk dit bij zijne beelden, die men in 't westen aantreft, gewoonlijk het geval is, — maar een *honds-* of liever *wolfskop* heeft. De directeur der Annales Archeol. zag onder anderen een zoodanigen Christoffel op den berg Athos in 't convent van Iveron [2]). De geleerde oudheidkundige wist zich geene verklaring van deze vreemde voorstelling te geven, als hij haar 't eerst ontmoette. Intusschen schijnt zij niet als grillige inval van een of ander kunstenaar be-

[1]) De wapens van Cleve-Mark en Berg.
[2]) Ann. Arch. Tom. XX, p. 279.

schouwd te moeten worden. In het Menologium van 't Vaticaan, uitgegeven door den kardinaal Albani en dat opklimt tot de X^de eeuw, vindt men op den 9 Mei van Christoffel 't volgende opgeteekend: »Men verhaalt van dezen heilige schrik- en wonderbare dingen: zoo zegt men, dat hij eerst den kop had van een *hond* en dat hij de menschen verslond; maar in Jesus Christus geloovende, veranderde hij van gedaante. Dit is onnaauwkeurig; wat waar is, Christoffel was een heiden, woest en wreed; hij werd ten tijde van Decius in een gevecht gevangen genomen, en daar hij geen grieksch verstond, bad hij God, en een engel verscheen hem, die tot hem sprak: »heb vertrouwen" en tegelijker tijd raakte deze zijn mond aan. Van toen af sprak hij grieksch. Eenige soldaten, die hem gevangen gemaakt hadden, zijn stok ziende bloeijen, geloofden in Jesus Christus, en zij werden gezamenlijk te Antiochië door den H. Babylas gedoopt. Het is van dit tijdstip, dat onze heilige den naam van Christophorus aannam. Eenigen tijd daarna werd hij voor den keizer gebragt, onderging verschillende folteringen, en werd ten laatste onthoofd."

Daar wij van dit feit voor als nog geen andere of betere verklaring weten te geven, dan die van J. Ed. Laroque, (Annal. Arch. Tom. XXI p. 125.) laten we deze hier volgen:

»Het is mijn gevoelen, dat de monniken, die deze voorstelling verzonnen, door middel van dezen *wolfskop* welligt het vaderland van Christoffel hebben willen aanduiden. De meeste levensbeschrijvingen van onzen heilige zeggen, dat hij geboren is in dit gedeelte van Anatolië, van ouds bekend onder den naam van Lycië, en 't welk thans den naam van Mylias draagt. Deze streek was zeer beroemd door de orakels van Apollo. Nu, 't is te vermoeden, dat de naam Lycië oorspronkelijk aan dit land om geen andere reden gegeven werd, dan om de groote menigte *wolven*, die zich

daar ophielden, van daar *Lycia*, of *regio luporum*. Men moet in 't oog houden, dat de schilders van den berg Athos kinderen waren van Griekenland, dat moederland der symboliek, der mythe en allegorie, en derhalve wat Christoffel betreft de oude gebruiken van hun land hebben kunnen volgen. Zij hebben onder den sluijer van dezen hieroglief *den kop van een wolf*, de geboorteplaats van den heilige willen aanduiden."

Stond ik vóór een jaar of veertien den twaalf voet hoogen Christoffel uit den Keulschen Dom aan te staren, zonder dat er eene enkele gedachte in mij ontstond: ging mijn geest welligt niet veel verder, als ik in later jaren hier en daar mijn kolossalen vriend ontmoette; toen ik in de kerk te Oud-Zevenaar de statue van den Christusdrager aantrof, rees als van zelf de vraag in mij op: wat beteekent toch die Christoffel, dien men in de middeleeuwsche kerken bijna overal ziet?

Te huis gekomen sloeg ik verschillende schrijvers na, die, naar ik meende, mij wel een bevredigend antwoord zouden geven. Tot mijne verwondering zag ik, dat er over »Sunte Criftoffels beelden" al vrij wat geschreven en gewreven was, en mijne verwondering steeg ten top, als ik zag hoe de luî, die in den loop des tijds omtrent den Christusdrager een woord in 't midden bragten, het maar volstrekt niet eens zijn.

De vraag, waarop ik 't antwoord zocht, verloor intusschen hierdoor mijne belangstelling niet; integendeel ik vond mij aangespoord, om de uiteenloopende meeningen eens met elkaâr te vergelijken, ze te wikken en te wegen, en te zien, wie wel het meest gegronde antwoord gaf op mijne vraag: hoe werden in de middeleeuwen de kolossale beelden van den H. Christophorus beschouwd, welke men alom in de kerken ontmoette, en dat wel ter plaatse, waar ze den binnentredende terstond in 't oog vielen? of liever: wat bedoelde de

middeleeuwsche kunstenaar als zijn beitel of penseel in kathedraal of dorpskerk den »grossen Christoph" het aanzijn schonk, en hoe beschouwde hem het geloovig volk?

Zij, die op onze vraag een antwoord geven, kunnen gevoegelijk tot drie klassen worden teruggebragt.

I. Bij de eerste klas rangschikken we hen, die ontkennen, dat de door de R. K. Kerk steeds vereerde martelaar Christophorus ooit bestaan heeft. In hun oog is derhalve Christoffel een mythisch persoon, zijne legende een mythe, zijne beeldtenis eene allegorie.

II. Anderen laten het persoonlijk bestaan van Christoffel in 't midden, doch beschouwen zijne beelden, zoo als men ze in de middeleeuwsche kerken ontmoet, niet zoo zeer als individuële voorstellingen, gelijk bv. een Augustinusbeeld met het knaapje, dat het water uit de zee in een kuiltje schept, de individuële beeldtenis is van den H. Bisschop en Kerkleeraar Augustinus, naar eene welbekende legende ontworpen; maar volgens hen zijn die kolossale beelden, zwoegende onder den last van het Christuskind, slechts allegoriën; de legende heeft zich met het oog op de allegorische beeldtenis van den Christusdrager ontwikkeld.

III. Eene derde klas vormen zij, die voor zeker houden, dat St. Christoffel werkelijk een persoonlijk bestaan heeft gehad, en meenen, dat zijne beelden, zoo als de middeleeuwsche kunstenaar ze ontwierp, niet als allegoriën moeten worden opgevat, maar dat zij de individuële beelden zijn van den martelaar Christophorus, overeenkomstig de legende ontworpen, en daarom met eene eigenaardige ikonographie even als de legende zelv' — ten minste in 't oog der middeleeuwen, — min of meer op historische waarheid gegrond.

Het is mijn plan, deze verschillende meeningen breeder te ontwikkelen en te toetsen.

I.

Als Christophorus, van wien de Katholieken beweren, dat hij onder Decius den marteldood onderging, en dien ze als een heilige vereeren nooit een persoonlijk bestaan heeft gehad, dan is hij een mythisch persoon, zijne legende eene mythe en zijne beeldtenis eene allegorie. Christoffel heeft nooit bestaan. Dus... zijn de kolossale beelden van den Christusdrager niets anders dan allegoriën.

Zoo redeneren de luî der eerste klas. Deze vlugtige lieden vergeten in der haast den *minor* hunner sluitreden te bewijzen. Over dien kleinen hinderpaal heen gewipt, ontvlieden zij het lastig en afgebakend terrein der wetenschap — waar men gedoemd is te snuffelen en te zoeken, en al wat over eene zaak zoo al voor en tegen geschreven en gewreven is, te lezen, te wikken en te wegen, — en eenmaal het hek uit, dwalen ze rond op 't ruime en onbeperkte veld der gissingen. Van daar trekken zij ons te gemoet met een heirleger van allegorische verklaringen, zoo schitterend van vernuft en geest, dat de drooge en dorre, maar meer gegronde redeneringen eener gezette studie daardoor vaak op den achtergrond geraken.

Hij, die met eene dergelijke redenering het eerst voor den dag

kwam en door zoo een kolossalen bluf den kolossalen Christusdrager tot den simpelen drager eener zedelijke waarheid vernietigde, was — voor zoover ons bekend is — niemand anders dan Dr. Luther. »Ihr wisset alle wohl," zegt hij, [1]) »wie man St. Christoffel mahlet hin und wieder, sollt aber nicht gedenken, dass je ein Mann gewesen sei, der also (der grosse Christoffel) geheissen habe, oder leiblich das gethan, das man vom Christoffel sagt. Sondern der dieselbige Legend oder Fabel gemacht hat, ist ohne Zweiffel ein feiner vernünfftiger Mann gewesen, der hat solche Bilde dem einfältigen Volke wollen fürmahlen, dass sie ein Exempel und Ebenbilde eines Christlichen Lebens, wie dasselbe gericht und geschickt seyn soll, hätten. Und hat's also fein getroffen und abgemahlt."

Men zoû nog eene reeks van namen kunnen neêrschrijven, die deze stoute redenering van Luther ook tot de hunne maken. Wij zullen dit echter niet doen en aan den in alles — maar vooral in het stoutweg beweren — genialen Luther de eer laten, om hier alleen als de vertegenwoordiger zijner geestverwanten of liever zijner nabaauwers op te treden.

Wat zullen wij Luther en zijne medestanders antwoorden, die gelijk hij, het persoonlijk bestaan aan den in de Kerk steeds gevierden martelaar Christoffel betwisten?

Wij konden volstaan met te zeggen: *quod gratis asseritur, gratis negatur*, doch we zullen ons de moeite getroosten de bronnen aan te wijzen, wier raadpleging — zoo ze maar niet te omslagtig en te lastig valt — hen voor 't minst zal doen inzien, dat het roekeloos is eene dergelijke bewering ter neêr te schrijven, waardoor men niet alleen zich zelven aan de kaak stelt, maar ook de Katholieke Kerk in 't aangezigt slaat; want er zijn weinige heiligen, aan

---

[1]) Luther's Werke, Jenaer Ausgabe, V. S. 313.

wie in den loop der eeuwen zulk eene algemeene vereering ten deel viel als den martelaar Christophorus. Deze bronnen zijn: Acta Sanctorum. Tom. VI. Die vigesima quinta Julii, de S. Christophoro martyre.

Nadat de geleerde schrijvers der Acta. Sant. aangetoond hebben, dat onze heilige geen hersenschim is uit nachtelijke droomen in 't hoofd der Katholieken opgedoken, of gelijk Philippus Melanchton zich uitdrukt, door de domme monniken in de wereld geschopt [1]), worden uit Serarius de opwerpingen, waarop onze verlichte geesten hun beweren vooral gronden, aangehaald en wederlegd. Om er op te kunnen antwoorden, behoeft men juist geen Serarius te zijn. Hij doet het echter meesterlijk, en teregt zegt Gretzer [2]) van Hem, dat hij de zaak van Christoffel zoo heeft bepleit, dat indien er later mogten opstaan, die hunne stem tegen den Christusdrager willen verheffen, zij wel vermetel handelen, zoo ze niet eerst zijne bewijsvoering ontzenuwen, 't geen zij echter nimmer zullen vermogen.

---

[1]) „Christophorum pinxit aliquis vir prudens, ut significaret per allegoriam, magnum oportere animi robur esse in his, qui ferrent Christum, hoc est qui docerent Evangelium aut confitentur, quia necesse est subire maxima pericula. Deinde *stolidi monachi* apud populum docuerunt invocare Christophorum, quasi talis Poliphemus aliquando exstitisset." Melanchton in Apologia Confessionis Augustanae.

[2]) Gretzerus de Testis. Lib. 2.

II.

Wat is het gevoelen dergenen, die wij onder de tweede klas rangschikten?

Als wij ons niet vergissen, meenen zij, dat de kolossale Christusdrager door den middeleeuwschen kunstenaar niet als individuële, persoonlijke beeldtenis van den H. martelaar Christophorus, — gelijk elk ander beeld, dat men in de middeleeuwsche kerken ontmoet, bv. 't beeld van St. Rochus met zijn hond, — volgens de legende werd ontworpen; maar als allegorische, zinnebeeldige voorstelling, gelijk bv. eene vrouwelijke figuur met een kruis, anker of kelk, eene allegorische voorstelling is van 't geloof, de hoop of de liefde.

Beweerde men, dat de Christoffelbeelden wel persoonlijke beeldtenissen zijn van den H. Martelaar, die onder Decius den palm verwierf, doch dat ze onder de hand van den middeleeuwschen kunstenaar tevens de dragers werden eener christelijke waarheid, [1]) — wij zouden er ons meê kunnen vereenigen; maar dit schijnt bij de meesten het geval niet te zijn. Al wat de kolos-

[1]) Gelijk Molanus — de historia SS. Imaginum, p. 140 — den Christusdrager schijnt te begrijpen.

sale statue tot eene individuële beeldtenis zou kunnen maken, lost men op en wordt zoodanig met de allegorische verklaring vereenzelvigd, dat zij ophoudt het beeld van den H. Christoffel te zijn en geheel en al de personificatie wordt der waarheid, welke men meent in haar gepersonifiëerd te zien. De naam van Christophorus, het Christuskind op zijn schouderen, de stroom, dien hij doorwaadt, de bloeijende wandelstaf, waarop hij steunt, geheel zijne kolossale gestalte wordt zoo verklaard, dat er van den Christusdrager niets concreets overblijft en hij zich verliest in eene loutere abstractie [1]).

Zien we de verschillende verklaringen, welke door de voorstanders van de allegorische opvatting der Christoffelbeelden in de laatste drie eeuwen zijn geuit.

Wij beginnen met Hieronimus Vida van Cremona. Wijl Christoffel, zegt Vida, Christus steeds in 't harte droeg, plaatsen de schilders — om dit te veraanschouwelijken — hem het Christuskind op de schouderen. Wijl de Christusdrager, Christus in 't harte dragende, veel bitters ondervond, laten ze hem de zee (der bitterheden van het aardsche leven) doorwaden; daar hij dit echter slechts vermogt te doen als hij groot van gestalte was, stellen zij hem voor onder de gedaante van een reus, zoo groot, dat de grootste kerken zelfs te klein waren zijne statues te bevatten en hij genoodzaakt werd buiten in weêr en wind te staan. Zie hier de verzen, waarin Vida zijn symbolische verklaring gevat heeft:

Christophore, infixum quod eum usque in corde gerebas,
Pictores Christum dant tibi ferre humeris.
Quem gestans, quoniam multa es perpessus amara,
Te pedibus faciunt ire per alta maris.

[1]) Zie bl. 40.

Id quia non poteras nisi vasti corporis usu,
Dant membra immanis quanta gigantis erant,
Ut te non capiant, quamvis ingentia templa,
Cogeris et rigidas sub Jove ferre hiemes [1]).

Bij de lezing dezer verzen, zeker niet de besten door den bisschop van Alba gemaakt, moet men in 't oog houden, dat hij leefde ten tijde van Sadoleto en Bembo met wie hij bevriend was, derhalve in den bloeitijd der Humanisten, die de geheele klassieke litteratuur van onder stof en puin opdelfden, en dat onze geleerde bisschop, als blijkt uit zijne nagelaten gedichten, Horatius en Virgilius al heel goed kende. En zie, dit doet ons vermoeden, dat hij met Christoffel bezig zijnde, het beeld van Polyphemus voor den geest heeft gehad en zoo met het oog op den reus der Aeneide [2]) den *vloed*, dien Christoffel volgens de legende doorwaadt, in eene *zee* heeft veranderd. Dat een groot en sterk mensch een ander door een stroom draagt, dit gebeurt wel niet alle dag, maar het is ook geenszins iets onmogelijks en ongeloofelijks; dat echter een mensch zoo groot van stal zou zijn, dat hij eene zee zou kunnen doorwaden, dit is wel eene speling van dichterlijke verbeelding en behoort in de Aeneïde, of een of ander middeleeuwsch ridderepos te huis. Den reus der Aeneïde reiken de golven der zee niet eens tot de schouderen, doch van zulk eene fabelachtige gestalte spreekt de legende van Christoffel niet, zij zegt slechts dat de Christusdrager groot was als een reus en de menschen over een stroom droeg. Wat Vida verder van

1) Vida, Hym. 261. Tom. II. p. 150.

2) Trunca manu pinus regit et vestigia firmat,
Dentibus infrendens gemitu, graditurque per aequor.
Aeneïs. III, 659 et sqq.

de Christoffelbeelden zegt, dat geen tempel hoe hoog ook, ze bevatten kon en zij daarom naar buiten moesten vlugten, het is al weder de dichter dien we hier hooren spreken. Voor zoo ver ons bekend is, hadden de meeste Christoffelbeelden een veilig dak, en moesten zij hier of daar ook aan den ingang eener kerk voor weêr en wind pal staan, het was zeker niet omdat zij te groot waren, dan dat de bouw hen kon bergen.

Als men de voorstanders der allegorische opvatting hoort, die in lateren tijd hun gevoelen uitbragten, dan doen zij gewoonlijk een beroep op »de ouderen," die óók al den kolossalen Christusdrager tot drager eener allegorie maken; en dan wordt naast Vida, Molanus genoemd.

Wat zegt Molanus van de Christoffelbeelden?

Met hand en tand houdt hij het persoonlijk bestaan van den H. martelaar Christophorus vast en meent, dat zijne beelden, zooals de kunst ze steeds heeft daargesteld, niet slechts als *allegorische*, maar ook als *individuële* voorstellingen moeten beschouwd worden [1]).

Hij zelf geeft geene allegorische verklaringen, maar deelt er eenige van anderen mede, zoo als die van Vida, waarvan hij echter zegt, dat zij wat gezocht is. De bewering van Melanchton, dat Christoffel de type is van den verkondiger en belijder des evangelies, verwerpt hij geheel en al. De verklaring, door Laurentius Xerefanus in dezen geest — en gelijk Molanus opmerkt — »non inelegans" gegeven, nemen wij nog op: »In declamationibus

[1]) Itaque concludimus Christophori picturam non esse cogitationem pii alicujus hominis de Ecclesia, aut typum docentis vel confitentis Evangelium, ut ab adversariis est annotatum: sed esse veri martyris, qui fortiter et constanter Christum in tormentis confessus est, veram imaginem, cui tamen per allegoriam, quam Vidae carminibus explicuimus non pauca sunt admixta. Molanus de historia SS. Imaginum. p. 140.

exponetur quid sibi velint picturæ, et confectæ quaedam historiæ, veluti pictura Christophori, quæ adumbrat Evangelii praeconem, qui dum Christum extollit et circumfert visendum cognoscendumque omnibus, periclitatur in procellis et fluctibus hujus mundi, atque a malis hominibus tanquam a monstris, ac belluis marinis, undique infestatur: sed tamen indefesse respectans ad lucernam verbi Dei, quam sancti Patres et Prophetæ et Apostoli, de ecclesia prodeuntes accensam ostentant ac protrudunt, nixus praeterea spe fecundissimorum fructuum in posterum, vel post hanc vitam recipiendorum (quos baculus superne virens et florens promittit) et contentus tenui sorte, victu nimirum, et vestitu (testantur id in pera panis et pisciculus, vili parabiles, item vestis curta, et minime laciniosa) tandem ad littus et stationem contendit, ubi quiete et gloria aeterna cum Christo, quem gestavit, fruetur" [1]).

Dit zijn wel de voornaamste allegorische verklaringen, door »de ouderen" van de Christoffelbeelden gegeven. Zien wij nu nog wat »de nieuweren" al van den Christusdrager gemaakt hebben.

Dat er onder dit koor nog al gevonden worden, die slechts op 't gehoor zingen en napraten wat Luther en Melanchton, Vida en Molanus reeds gezegd hebben, dit spreekt van zelf. Als men zich niet laat misleiden door eene kleine speling in de voorstelling en door den fermen toon, waarop zij hunne allegorische verklaringen voordragen, als waren het de vruchten van hun eigen geest, dan zal men zien dat hetzelfde vóór hen en beter werd gezegd. Wij zullen ons daarom de moeite sparen, om eene reeks van dit soort uit te schrijven; een paar staaltjes uit »De Kunst-spiegel" kunnen volstaan [2]).

»Door de reuzengestalte, — zoo lezen we daar — wilde

[1]) Laurentius Xerefanus, de ratione studii Theologici. Lib. 3, c. 7.
[2]) Kunst-spiegel, Jaarg. 1844 en 1845 p. 142 en 143.

men zoo wel de geheele Christenheid, als ook den sterken, duurzamen moed aanduiden, die er noodig is, om het Rijk Gods te verkondigen en voor zich zelven daarnaar te streven....." »Zooveel is echter zeker, dat St. Christophorus, als symbool, als begrip, als parabel, of hoe men 't noemen wil, de reuzensterkte van 's menschen geest, in het geloof en in de genade Gods, ten grondslag en hoofddenkbeeld heeft. Het is de zinnebeeldige voorstelling der Evangeliewaarheid: door Christus vermag men alle dingen."

Op dezelfde wijze beschouwt hem ook de Harze in zijn »Esprit du cérémonial d'Aix en la célébration de la fête-Dieu." »Christophorus — zegt hij — is het zinnebeeld van de Christelijke Godsdienst, 't welk daarin bestaat, om Jezus Christus gewillig te dragen, ofschoon ook onwetenden dit zinnebeeld met den *individu* Christophorus, die mogelijk bestaan kan hebben, verwisselen. Deze Christophorus, waarvan hier de rede is, wordt als een mensch van reusachtige grootte voorgesteld, dewijl de Christen zich boven alle levensbetrekkingen behoort te verheffen en zijn verheven doel met reuzenschreden te gemoet dient te gaan. Op dezen weg steunt hij op een groenenden boomstam, om aan te toonen, dat de Christen, ofschoon hij zich van de aarde heeft losgemaakt, toch vol kracht is daar al zijn hoop op de onsterfelijkheid berust."

Meer nieuw en oorspronkelijk is de opvatting van Wolfgang Menzel, De Noël en Profr. Kreuser.

»Im grossen Christoph — zegt Wolfgang Menzel [1]) — wie das Volk ihn nennt, ist das Volk selbst personificirt, die rohe, aber gutartige Masse, die für Bekehrung empfänglich ist, und der dann auch eine grosse Gewalt inwohnt zum Schutz der einmal von ihr

---

[1]) W. Menzel, „Christliche Symbolik." Th. I. S. 175.

anerkannten Kirche. Deshalb habe man vormals das Bild des grossen Christoph vor die Thür der Kirche zu stellen geplegt."

De Noël poogt in zijn beschrijving van den Keulschen Dom eene andere verklaring van den Christusdrager te geven. »Indem man" zegt hij, »die Christophs-Statue in dem Dome zu Köln aufstellte, habe man bezweckt, die Glaübigen gleich beim Eintritte in das Gotteshaus durch die Symbolik eines Christusträgers an die christliche Pflicht zu mahnen, sich der Grundsätze des Heilandes nie zu entaüssern."

»Sollen wir die Deutung versuchen, — zegt Kreuser [1]) — so erinnere man sich des Gekreuzigten, zu dessen Angesichte nach Osten gewandt jeder Christ beten soll. Das Vorbild des am Kreuze erhöhten Heilandes ist aber, wie Augustinus an vielen Stellen [2]) durchführt, die erhöhte eherne Schlange, und so wie, wer sie [3]) ansah, vom körperlichen Tode gerettet war, so ist vom Seelentode gerettet, wer den h. Christoph und also auch den Heiland, den er trägt, ansieht. Die riesige Gestalt des Christophorus ist auch keine Zufälligkeit; denn der Riese ist aus den Psalmen [4]) genommen, und ist immer auf den Heiland selbst [5]) gedeutet worden; denn Christus ist der Riese, der in der Sonne sein Zelt aufgeslagen hat als Bräutigam seiner Kirche."

Zie daar de voornaamste verklaringen van hen, die in vroegeren en lateren tijd de Christoffelbeelden, zooals wij ze in de middel-

---

[1]) I. Kreuser, der Christl. Kirchenbau B. I. p. 141.

[2]) In Joann. Tractat XII. §. 11. 13. contr. Adimant. c. XXI. de Peccatorum meritis et remissione I. c. § 61. de Trinitate III. c. 10. §. 20. Serm. CCXCIV. §. 11 13. Append. Serm. XXXII. CCCXV. §. 2.

[3]) Numer. XXI. 6. 9.

[4]) Psalm XVIII. 6.

[5]) August. Ser. CCCLXXII. §. 2. CCCLXXVII. Verg. Enarr. in Psalm. LXXXVII. §. 10. in Psalm XXXII. Serm. II. §. 23. in Psalm XVIII. Enarr. en Serm. II.

eeuwsche kerken ontmoeten, als dragers eener zedelijke waarheid willen opgevat hebben.

In 't voorbij gaan gaven we reeds te kennen, dat wij ons minder goed met hunne meening kunnen vereenigen, en naar 't ons dunkt niet zonder grond.

Wat ons al aanstonds niet stemt tot het gevoelen onzer allegoristen — indien ik hen kortheidshalve zoo mag noemen — over te hellen, is, dat de verklaringen, die zij ieder op hun beurt van den »grossen Christoph" geven, onderling zoo verschillen.

Wat is hiervan de oorzaak? Eenvoudig deze, dat zij — salva reverentia — in de lucht schermen en er naar raden.

Maar hoe is het mogelijk, dat mannen als Kreuser en Wolfgang Menzel, zich aan allegorische verklaringen gewaagd hebben, waarvoor geen grondige bewijzen zijn aan te voeren?

De reden hiervan schijnt deze te zijn. De martelaarsakten van onzen heilige zijn zeer bekrompen van inhoud, en de weinige narigten, die wij van hem hebben, wijken nog al van elkander af. Daarenboven mag men aannemen, dat de legende van St. Christophorus, zooals die tot ons gekomen is, om het minste te zeggen, vrij wat van hare oorspronkelijkheid en historische waarde heeft verloren, door 't geen de dichterlijke phantasie der middeleeuwen er af, of bij heeft gedaan. Daar nu deze bronnen niet alles gaven, wat de kritische geest van onzen tijd eischt, om niet zonder veel omslag als eene fabel te verwerpen, wat eenigzins vreemd klinkt, heeft men haar geheel en al laten varen, en voor goed den voet gezet op 't grenzelooze veld der veronderstellingen.

Men doet dit echter ten onregte; immers zoolang men ergens eenig spoor heeft, het moge kronkelend en bogtig, zwak en onbeduidend zijn, is het onverstandig er van af te wijken.

Eerst dan, als elk spoor geheel en al verdwenen is, mag men het wagen op goed geluk af het onbestemde veld der gissingen te betreden, waar duizend wegen afwaarts, of voorbij het beoogde doel voeren.

Voor en aleer wij de gronden aangeven, waarop ons beweren steunt, dat de allegorische verklaring geen bevredigend antwoord geeft op de vraag, die te beantwoorden is; moeten wij ons haar inhoud nog eens klaar voor den geest stellen. Er wordt niet verlangd te weten, wat het nageslacht eenmaal van de Christoffelbeelden — door onze vaderen in of buiten de kerken geplaatst, — met vernuftigen geest en scheppende verbeelding zoû kunnen maken; neen, onze vraag luidt: wat beteekenden die kolossale beelden in den zin onzer vaderen, of liever, wat wilde de middeleeuwsche kunstenaar door deze figuren voorstellen: de individuële beeldtenis van den H. Christoffel met zijne eigene traditionele ikonographie gegrond in de legende, zooals die in »het Passionael" te lezen stond, of was het zijne bedoeling, den Christusdrager tot drager van een of andere allegorie te maken? En hoe heeft het volk, tot welks leering en stichting de kunstenaar werkte »den grossen Christoph," steeds opgevat en begrepen? als eene zinnebeeldige voorstelling, of als het beeld van den martelaar Christoffel, die Christus over het water droeg?

Wij behooren juist niet tot de verlichte geesten onzer XIX^{de} eeuw, die van uit de zon, waarin zij wanen hun woontent te hebben opgeslagen, met den glimlach van medelijden neêrblikken op de duisternis der middeleeuwen. Neen — al zeggen wij het zelf — wij hebben al te veel uit dat tijdperk op 't gebied van wetenschap, letterkunde, bouwkunst en andere kunsttakken leeren kennen, dan dat we bekrompen genoeg zouden zijn, om in 't koor

van dergelijke luî meê te schreeuwen. Het is onze innige overtuiging dat zij, die in die dagen voor geleerden of meesters golden, vrij wat meer grondige kennis in hun vak bezaten, dan dit gemeenlijk in onzen tijd het geval is, nu men van alles wat moet weten, en dan met het weinige dat men van alles weet, een front slaat als of men de Magister sententiarum in persoon was. Wij nemen ook gaarne aan, dat in de middeleeuwen zelfs het volk, zoo eenvoudig als het was, ik wil niet zeggen meer verwaande veelweterij, maar vrij wat meer degelijke kennis bezat en oneindig meer vertrouwd was met de ikononographie, symboliek en mystiek, welke de kunstenaar in zijne gewrochten neêrlegde, dan thans, nu men over alles meêpraat en er toch niets van weet noch begrijpt; maar wij gelooven des niet te min zonder vermetelheid te mogen zeggen, dat onze oudheidvorschers en verklaarders der middeleeuwsche kunstwerken op 't stuk van mystiek en symboliek dikwijls een al te groot denkbeeld van onze achtbare vaderen voeden. Om ons te overtuigen, dat onze allegoristen ook aan dit euvel mank gaan, behoeven wij slechts te hooren wat Wolfgang Menzel in den »grossen Christoph" al gepersonifiëerd wil zien [1]).

Zal iemand in gemoede durven beweren, dat er onder al de duizenden, die in de middeleeuwen den kolossalen Christusdrager hebben aangestaard, hem vereerden en aanriepen, een enkele is geweest die in de reusachtige figuur dat gezien heeft, wat W. Menzel en ånderen er uit halen.

Maar al zag het volk in den Christusdrager ook niet, wat onze allegoristen hem toedichten, zoû men kunnen opwerpen, hieruit

---

1) Zie bl. 29.

volgt geenszins, dat de middeleeuwsche kunstenaar — schoon hij ter leering en ter stichting van het geloovig volk werkte, — zijn beeld niet heeft willen maken tot drager eener allegorie, die om haar dieperen zin bij den eersten oogopslag maar zoo niet werd begrepen. Hoe vaak toch gebeurt het thans nog, dat een architect of beeldhouwer in zijn werk een idee ten grond legt en uitwerkt, dat zelfs door de beschaafde wereld niet aanstonds opgemerkt, veel minder in al zijne diepte gevat wordt.

Wij zullen deze redenering in hare waarde laten en eenvoudig aantoonen, dat de middeleeuwsche kunstenaar bij 't ontwerpen van zijn Christoffel er niet aan gedacht heeft er een allegorisch beeld van te maken, laat staan dat het geloovig volk hem als zoodanig zoû hebben beschouwd.

Wij zouden de voorstanders der allegorische opvatting zoo niet bekampen, ware het, dat zij een enkel bewijs leverden, waardoor niet slechts de verschillende verklaringen, waarmede zij ieder op hunne beurt de schouderen van »Sunte Criftoffel" belasten, maar ook hunne bewering in 't algemeen, dat zijne beelden als allegoriën werden gehouden, ten minste een schijn van grond, kregen. Doch zij bepalen zich slechts tot het neêrschrijven van hun persoonlijk gevoelen, zonder het door eenig bewijs te schragen; zij verliezen uit het oog dat er niet gevraagd wordt, wat *zij* van den »grossen Christoph" zoo al kunnen maken; maar hoe onze vaderen hem beschouwden.

Dat noch het volk, noch de middeleeuwsche kunstenaar de Christoffelbeelden als de dragers eener allegorie hebben aangezien, blijkt uit de algemeene vereering, welke onzen heiligen in zijne beelden ten deel viel, niet slechts van den kant der geloovigen, maar zelfs van 't bijgeloof.

Zouden de schatgravers, die den H. Christoffel als hunnen pa-

troon vereerden [1]), zich voor zijne beelden hebben neêrgeworpen, hem aangeroepen en bij hemel en hel bezworen hebben, dat hij hen toch de schatten, welke door de helsche geesten bewaakt werden, vrij en frank in handen zoû leveren? zouden de geloovige landbouwers, de voor pest en besmettelijke ziekten beduchte stedelingen met zoo veel vertrouwen hebben opwaarts geblikt naar den patroon tegen hagel en onweder, tegen pestziekte en haastigen dood, indien zij in den »grossen Christoph" slechts een allegorisch beeld hadden gezien en niet den H. martelaar Christoffel, die ter belooning zijner hulpvaardigheid en liefde tot den evenmensch het Christuskind over den stroom mogt dragen?

De beeldende kunst, in zooverre zij in de dienst der Kerk werkzaam is, treedt op als de dienaresse des geloofs, der hoop en der liefde: het is hare roeping deze deugden in 't gemoed der Christenen te ontvonken en te bevestigen. De kunst komt namelijk der verbeelding te hulp, zij houdt den geloovigen het beeld, dat de eigene phantasie hem niet zoo klaar vermag voor te stellen, voor oogen, ten einde zijne gedachten te fixeren, zijn geest en zijn hart te ontvlammen. Daaruit wordt met psychologische noodzakelijkheid eene belangstelling voor het beeld geboren, dat ons deze levendige voorstelling verschaft. Men vereert het beeld eens heiligen, gelijk 't kind de beeldtenis zijner afgestorvene ouders in eere houdt en waar-

---

1) De vereering, welke den H. Christoffel in de middeleeuwen ten deel viel, bleef niet altijd binnen de palen van het geoorloofde, zij ontaardde niet zelden in bijgeloof. Vooral waren het de schatgravers, die zich hieraan schuldig maakten. In de ietwat tooverachtige bijeenkomsten van deze lieden stond het Christoffelbeeld naast het crucifix. Hunne zoogenaamde Christoffelboekjes en Christoffel-gebeden waren vol bijgeloovige voorstellingen. In Scheible's „Kloster," 3. Bd. (Stuttgart 1846) is een zoodanig zeer lang Christoffel-gebed afgedrukt. Behalve deze gebeden bediende men zich tot hetzelfde doel van het zoogenaamd Christoffel-kruid, eene plant, welke in de botanie onder den naam van *actaea spicata* bekend is.

deert. Schoon het kind weet, dat het afbeeldsel zijns vaders of zijner moeder slechts een levenloos stuk steen, hout of doek is, toch is hem die schilderij, dat beeld dierbaar, en 't zal niet dulden, dat men het verguize.

Deze levendige werking op den mensch wordt echter door het concrete, het individuële veroorzaakt, geenszins door het abstracte. Laat een kunstenaar de goddelijke deugden personifiëren op de volmaakst mogelijke wijze; we zullen zijn kunstwerk bewonderen en erkennen, dat hij in zijne figuren het karakter van ieder der drie deugden heeft terug gegeven; maar zijne allegoriën zullen ons geen oogenblik doen vergeten, dat achter die figuren niets anders steekt, dan eene abstracte gedachte, een afgetrokken begrip, 't welk tot het leven staat gelijk schaduw tot de werkelijkheid.

Hieruit mogen wij twee gevolgtrekkingen afleiden:

1°. Dat het bij de algemeene vereering, welke den H. Christophorus tijdens de middeleeuwen ten deel viel, onaannemelijk is, dat 't geloovige volk den »grossen Christoph" als eene allegorische beeldtenis zoû hebben beschouwd. Eene abstractie kan onmogelijk de moeder zijn van zulk een leven, vooral niet bij 't volk, dat bij uitstek concreet is, en slechts door 't concrete wordt aangetrokken en bewogen.

2°. Dat het minstens onwaarschijnlijk is, dat de middeleeuwsche kunstenaar, ondanks de reële, concrete en individuële opvatting van »den grossen Christoph," welke hem uit de algemeene volksvereering moest blijken, toch het doel en de roeping der kunst in de dienst der Kerk uit het oog zoû hebben verloren, om zich op een terrein te wagen — dat der allegorie en abstractie — 't geen in 't algemeen onvruchtbaar is bij 't volk, maar vooral als het den gevierden patroon tegen eenen haastigen en onvoorzienen dood geldt.

Zoû ik mijne gedachten niet klaar genoeg geuit te hebben, om te mogen verwachten, dat mijne redenering als een gegrond bezwaar tegen de allegorische opvatting der Christoffelbeelden zal worden begrepen; dan vertrouw ik, dat het volgende bewijs uit de bijschriften, die men onder of naast den Christusdrager aantreft, afdoende zijn zal.

Voor en aleer wij echter van deze zijde onze allegoristen bestrijden, veroorloven wij ons hen te vragen:

1°. Is de ikonographie, de voorstellingswijze van den H. Christophorus, zoo als wij ze uit de middeleeuwen kennen, van dien aard, dat zijn beeld bij den eersten oogopslag als eene zinnebeeldige voorstelling wordt erkend; en is de allegorische, de zedelijke waarheid, welke den middeleeuwschen kunstenaar vóor den geest zweefde, als zijn beitel of penseel den Christusdrager het aanzijn schonk, zóó ondubbelzinnig door hem veraanschouwelijkt, dat het volk haar met eenige opmerkzaamheid kon waarnemen en begrijpen?

2°. Indien zulks het geval niet is, was dan de allegorische opvatting der Christoffelbeelden en de verklaring daarvan zoo populair, zoo algemeen bij het volk bekend, dat, terwijl het ligchamelijk oog den »grossen Christoph" aanstaarde, het oog des geestes de geestelijke waarheid aanschouwde, welke daar in zinnelijke vormen stond uitgedrukt?

Wat de eerste vraag betreft, aarzelen wij geen oogenblik onze tegenstanders een ontkennend antwoord in den mond te leggen. Zij zelven toch geven ons het meest doorslaande bewijs,dat de ikonographie van den Christusdrager volstrekt niet van dien aard is, dat eene allegorische opvatting in 't algemeen, laat staan de door hen beproefde verklaringen voor de hand liggen en met eenige opmerking door 't volk moesten worden waargenomen en begrepen. Was zulks het geval, zij zouden meer eenstemmig van gevoelen zijn en niet ieder op

zijne beurt eene verschillende verklaring geven, en — terwijl zij van geene andere zijde bewijzen voor hun beweren aanvoeren, — moesten zij ten minste uit den aard der ikonographie zoeken te betoogen, dat een dergelijk beeld niets anders *kon* zijn, dan eene allegorische voorstelling.

Ook op de tweede vraag laten wij een ontkennend antwoord geven, zoolang men ons het tegendeel niet bewijst.

Gelijk wij opmerkten is de sympathie, welke Christoffel in de middeleeuwen ondervond, niet te vereenigen met de bewering, dat het volk hem slechts als eene allegorie erkende en beschouwde. Zelfs in de woorden van Luther, waarmeê hij zijne tijdgenooten op de hoogte van »den grossen Christoph" brengt, vindt men bij eene aandachtige lezing een niet te verwerpen bewijs, dat de allegorische opvatting, altans ten zijnen tijde, niet populair en bij 't volk algemeen bekend was. Of de Dr. doet, gelijk sommigen in onze dagen nog wel doen, die iets wat een ieder weet, op een toon voordragen als of er geheel iets nieuws en ongehoords der wereld werd verkondigd.

Is nu de ikonographie der Christoffelbeelden van dien aard, dat eene allegorische verklaring zelfs voor de ingewijden raadselachtig wordt, en was de zinnebeeldige beteekenis van den Christusdrager niet juist populair, welke veronderstelling ligt dan 't eerst voor de hand? Wel, eenvoudig deze, dat de middeleeuwsche kunstenaar onder of naast zijne beelden een bijschrift zal geplaatst hebben, hetwelk den zin der figuur duidelijk aangaf. Inderdaad worden dikwerf dergelijke bijschriften aangetroffen.

Inscriptiën zijn ontegensprekelijk de zekerste vraagbaken, om de beteekenis van een monument te leeren kennen. Dit was dan ook voor ons eene drijfveer, om er eenige te verzamelen en te zien of ze voor of tegen ons pleiten.

Een onbekende geleerde, die voor ruim eene eeuw aan zekeren Albertus Ritter, prorector van 't lyceum te Illfeld, »epistolae itinerariae [1])" rigtte, zag op zijne reis in de kerk te Nordhausen, op een bord achter Christophorus, die tevens de drager van den kansel was, deze rijmen:

Der St. Christoph ist keine Geschicht,
Sondern ein fein christlich Gedicht;
Das Bild bedeut ein Christen-Mann,
Der sich auf Gott verlassen kann.
Durchs Meer solt du Trübsal verstahn:
Dadurch muss man in Heimat gahn,
Der Baum in seiner Hand da ist,
Das liebe Wort vom Jesu Christ,
Daran der Christen Glaub' sich hält
Und überwind damit die Welt,
Des helff uns Gott durch seinen Sohn,
Das ist die Summa kurz davon. 1612.

Bij den ingang der Stiftskerk te Goslar zag onze reiziger ter zijner regter een kolossaal, bontgekleurd beeld van St. Christoffel met volgend vers:

Der Leser, so hier bleibt bestahn
Und schauet diesen Christoffel an:
Der irr' sich nicht an seiner Stärk,
Sondern diss von ihm lernn' und merk,

Dass, wer will sein ein rechter Christ,
Muss stehen aus viel Tück und List,
Wird angefochten hier und dar,
Eh' er durchs Meer der Welt kömmt gar,

[1]) Ep. itin. XIV. De magno Christophoro. Deze brief, de veertiende der verzameling, is gedateerd, Lycropolis, 11 Juni 1744.

Und wer solch G'fahr ausstehen soll,
Der muss seyn starck und Glaubens voll;
Sein Baum zeigt ferner auf Gottes Wort
Als unser'n Stab, Trost, Stärk und Hort;

Sein Tasch zeigt Gottes Vorrath an,
Der reichlich speiset Jedermann
An Leib und Seel', darum auch dort
Der alte Pilger leuchtet fort,

Und zeiget Christi Diener werd'
So unser Seel' auf dieser Erd'
Mit Gottes Wort reichlich speisen,
Und dadurch uns zum Himmel weisen.

Darum wer Christum lieb hat ohn' Scherzen
Und trägt sein Wort in Haupt und Herzen,
Auf dem ruht Christus allezeit
Und lebt mit ihm in Ewigkeit.

Nog deelen wij een distichon mede, dat omtrent het midden der XVI[de] eeuw door zekeren Johannes Stigel — die professor te Wittenberg en Jena was en in 1562 overleed — voor 't Christoffelbeeld van Augsburg gemaakt werd:

Tu quis es? ingenue Christum profitentis imago:
Cui nomen puer hic, quem fero, dulce dedit.
Quis puer hic? Christus. Quae moles tanta gigantis?
Exigui pueri cum leve portet onus.
Omnibus in speciem parvus puer iste videtur:
Quo tamen est toto majus in orbe nihil.
Hinc opus est animis, ut sint et corpora fortes,
Qui Christum populi ferre per ora volunt.

Cur tamen ingrediens tumidi per marmora ponti
  Arborea infestas mole repellis aquas?
Per mare, quod calco, perversum intellige mundum:
  Ille animis praebet soeva pericula piis.
Arbore nil aliud, nisi sanctum intellige verbum,
  Rebus in adversis quod pia corda regit.
Illa enim instructi, ruimus per saxa, per ignes,
  Qui Christi meritum grande docemus opus.
Dic tamen hoc etiam, quid pendens mantica tergo,
  Quid tibi cum liquido pisce placenta velit?
Certe piis numquam desunt alimenta ministris:
  Quique Deo fidunt servat alitque Deus.
Porro quis insigni cana procul ille senecta,
  Praevius accensa qui face monstrat iter?
Vas praemissa refert venturi oracula Christi
  Significat vates qui cecinere senes.
Huc ades, o hospes, tuque o puer, optime Christe,
  Mecum habita: tecum vivere sola salus.

Dit drietal bijschriften, indien daarop niets viel af te dingen, zoû den voorstanders der symbolische verklaring des Christusdragers in 't volle regt stellen. Jammer maar, dat zij uit een tijd stammen, waarin men de traditionele opvatting der Christoffelbeelden liet varen voor de nieuwe verklaring, door Luther [1]), Melanchthon [2]) en de Magdeburger Centuriatoren [3]) verzonnen. Wilde men de beelden van den door 't volk zoo hoog gevierden patroon tegen eenen haastigen dood enz. hier of daar in de kerken behouden,

[1]) Luther, Tischreden, Cap. 53, 6.
[2]) Apologi Confessionis August.
[3]) Centurin. IV, c. 12.

waar de nieuwe leer werd gepredikt, dan was het wel alleszins noodig, dat den »grossen Christoph" een geleibrief werd toegevoegd, waaruit het den volke bleek, dat ook hij *Gereformeerd* en niet meer *Roomsch* was, dat hij daar niet meer stond als de beeldtenis van den H. martelaar Christophorus, maar — in strijd met de opvatting der voorvaderen — eene allegorische voorstelling was geworden. Dat er onder of naast de Christoffelbeelden bijschriften gevonden worden, dagteekent echter niet eerst van na de Reformatie. Ook vóór Luther en zijn tijd vindt men daarvan talrijke voorbeelden. Het is ons gelukt er eenigen te verzamelen, die wij hier laten volgen.

Als men te Neurenberg, waar geen kerk of klooster was of het had een Christoffelbeeld, »zu dem h. Brenner-Platze," ging, zag men aan den ingang eene statue, die zich van alle anderen door hare kolossale grootte onderscheidde en daaronder stond te lezen:

Christophore sancte,
Virtutes tibi sunt tantae,
Qui te mane videt
Nocturno tempore ridet! [1])

---

[1]) Deze versjes, waarvan we in „De Kunst-spiegel" t. a. p. de volgende vertaling vinden:

„Heilige Christoffel
Groot is uw magt,
Wie u zag des morgens
Glimlacht in den nacht."

waren ook aan Dr. Luther bekend, die er nog dit tweetal aan toevoegde:

Nec satanas caedat,
Nec mors subitanea laedat.

Hij vertaalt ze te zamen:

Sanct Christoph du hast solche Macht,
Wer dich früh sieht, am Abend lacht.
Vor'm Teufel hat 's mit ihm kein Noth,
Er stirbt auch nicht am jähen Tod.

St. Christoffel uit den ouden St. Peter te Straatsburg had tot bijschrift:

Christophori sancti speciem quicunque tuetur,
Istâ nempe die nullo languore gravetur.

Dezelfde verzen vond men met eene kleine afwijking naast het Christoffelbeeld in St. Marco te Venetië:

Christophori sancti speciem quicunque tuetur
Ipso namque die nullo languore tenetur.

Eene dergelijke inscriptie, waarin nagenoeg met dezelfde woorden hetzelfde gezegd wordt, leest men op de houtsneë van 1423. Zie Pl. I.

Christophori faciem die quacunque tueris
Illâ nempe die morte mala non morieris [1]).

Met eene kleine wijziging geeft Molanus deze verzen:

Christophori sancti speciem quicunque tuetur
Illâ nempe die, non morte mala morietur [2]).

In den Dom van Worms had de »grosse Christoph" tot bijschrift:

Per te serena datur, morbi genus omne fugatur,
Atra fames, pestis, Christi Christophore testis [3]).

In het memoranda-boek van keizer Frederik IV, 't welk bij Jos. Chmel [4]), in zijne geschiedenis van dezen keizer is afgedrukt, lezen we:

---

[1]) De vertaling in „De Kunst-spiegel" t. a p. luidt:
Zoo gij de beeldtenis van Sint-Christoffel zaagt,
Weet, dat dienzelfden dag de dood u niet belaagt.

[2]) Molanus, de sacris picturis. Cap. 27.

[3]) Aufsess' Anzeiger, 1834. S. 56.

[4]) Jos. Chmel. Gesch. K. Friedrich's IV. Hamb. 1834. Band. I. S. 576.

Christophori faciem quacunque die tueris,
Non confusus eris, nec mala morte peribis,
Illâ namque die nullo languore graveris.

Bij de statue, welke aan den ingang der kerk te Königsberg stond, las men:

O magne Christophore,
Qui portasti Jesu Christe
Per mare rubrum,
Nec franxisti crurum,
Neque hoc fuit mirum
Quia tu fuisti magnum virum.

Nog een opmerkenswaardig latijnsch en duitsch bijschrift, waarin wat den inhoud betreft, is zaâmgevat, 't geen we in verschillende andere vinden uitgedrukt, werd op een houtsneê, St. Christophorus voorstellende, aangetroffen:

Jhesus es testis ubi Cristofferus memoratur
Vana vis ac pestis mala mors ibi non dominatur
Nec homo nec pecora quaevis subeunt graviora
Sic dedit absque mora tua vox sibi mortis in hora
Cristofferi speciem santi quicunque tuetur
Illo nempe die nullo languore gravetur
Cristoffere sancte virtutes sunt tibi tante
Qui te mane videt nocturno tempore ridet
Nec fulmen cedit nec mors subitanea ledit
Tu solus in sanctis tenesque nomen gigantis.

Tiitsch.

Wer sanct Cristoffels bild ansicht
Des Tags ym kein böser tod beschicht

Cristoffer du heiliger man
Dein tugend synd so gross gethan
Wer dich des morgens anschawet
Des nachts er sich lachend frawet
Der donner und blitz thut ym kein nodt
Noch schediget yn der gech (gähe, jähe) todt
In allen rysen (Riesen) bistu der
Den geheiligt hat gott der herr.

De houtsneê waarop deze rijmen in gothische letters voorkomen, stelt onzen heilige voor met de regterhand in de zijde steunende, opdat het Christuskind goed op den schouder kan zitten, terwijl hij met de linkerhand zijn staf omklemt. Aan den oever staat een kerkje, waarbij een monnik met eene lantaarn.

De vervaardiger noemt zich Pfortzheym, en daarnaast staat 1500.

De volgende verzen werden gevonden in een oud gebedenboek getiteld: »Exhortatio salutaris terrorem judicii ac timorem Divinae ultionis incutiens," te Straatsburg anno 1496 verschenen (Fol. CXXI.):

Sancte Christofer martir Jesu Xpi
Qui Xpi nomine penas pertulisti
Opem confer miseris atque mundo tristi
Qui celestis luminis regna meruisti.
Christoferi sancti speciem quicunque tuetur
Illo nempe die nullo languore tenetur
O martyr Christofere pro salvatoris honore
Fac nos mente fore dignos deitatis amore·
Et promissione Xpi quia quod petis obtinuisti etc.

In een ander gebedenboek [1]) 't welk vóór het jaar 1500 geschreven

[1]) In 't bezit van Dr. Gieffers te Paderborn.

werd, is Christoffel naast den H. Georgius afgebeeld. Zijn kleed is rood, zijn mantel blaauw. Naast zijne beeldtenis leest men dit gebed:

O martir Christophore, pro salvatoris honore
Fac nos mente fore, dignos deitatis amore
Promisso Christi, quia quod petis obtinuisti,
Da populo tristi, bona quae moriendo petisti,
Ora pro nobis beate Christophore ut digni etc.

Onder ons bereik is een keurig geschreven getijdenboek uit het laatst der XIV[de] eeuw, hetwelk onder anderen ook de beeldtenissen van St. Joris en St. Christoffel bevat. Gelijk in dat van Dr. Gieffers volgt Christoffel ook hier op St. Joris en draagt hij over het roode onderkleed een blaauwen mantel. Het Christuskind in zijne rozenkleurige tuniek, zegent met de regter en laat de linkerhand op den grijzen schedel van zijn drager rusten. In 't verschiet van 't bergachtig landschap staat eene kruiskerk, in wier schaduw de kluizenaar is gezeten. Naast dit miniatuur leest men deze gebeden:

Almachtige ewighe God die ons weetste onbequame te wesen dine mogentheit an te bidden als si weerdich is. Ghif dinen heilighen martelaer xpristoffels te bidden voer onse zunden den welken du waerlike moechste horen. Overmits onsen here jhesum cristum. Amen.

wi bidden.

Verlene almachtighe eñ ontfermhertighe god op dat wi die ghehoechnisse doer dijn heiligen martelaers xpristoffels doen verlost moeten werden overmits sinen verdienten eñ beden van den haestigen doot, van honger ziecte anxt armoede eñ van allen laghen des viants. Overmits di chũ xpẽ wien hi in sinen armen verdiende te dragen. Die levet ende enz.

Nog andere gebeden tot onzen heilige ontmoet men in den »Hortulus animae; Lugd. 6 seq. Edit. Magnus 1543. pag. LIIX.

Wij sluiten onze reeks met een gebed, dat hierom vooral opmerkelijk is, wijl er niets in voorkomt van het wanbegrip, dat niet slechts in de middeleeuwen onder het volk vrij algemeen schijnt geweest te zijn, maar zelfs tot op onzen tijd zich hier en daar heeft voortgeplant, [1]) en 't welk hierin moet hebben bestaan, dat men geloofde veilig te zijn voor een haastigen en onvoorzienen dood enz. als men slechts de beeldtenis van den »grossen Christoph" had aanschouwd. Het ligt niet in ons plan te onderzoeken in hoe verre het bestaan van zulk een wanbegrip bij het middeleeuwsche volk is aan te nemen, en of er in de bijschriften, waaruit vooral tot het bestaan van zulk een verregaand bijgeloof wordt besloten, geen dieper zin verborgen ligt, zoo als die door Prof. Kreuser [2]) onder anderen aangegeven wordt. Dan, hoe het zij, dit staat vast, dat indien er werkelijk in den schoot des volks een dergelijk wanbegrip aangaande den »grossen Christoph" gevoed werd, de oorsprong en de ontwikkeling daarvan der Kerk niet moet geweten worden. Zoo iets toch is niet te rijmen met de verschillende decreten, waarin zij zoodanige dwalingen als eene *abominanda superstio* verwerpt. [3])

Dit gebed luidt:

O gloriose martyr Christophore,
Sis memor nostri ad Deum omni hora,
Et tuere sine mora,

---

[1]) Zoo getuigt ons onder anderen Heidelof?

[2]) Kreuser, symb. der Kirchenbau.

[3]) Abominanda est eorum superstitio, qui certo pollicentur, non ex hac vita migraturos sine poenitentia et sacramentis eos, qui hunc illumve divum coluerint. Synodus Cameracensis. a. 1565. Tit. XIX. c. 6.

Corpus sensum et honorem
Conserva, qui coeli florem
Meruisti hic portare,
Inter ulnas ultra mare
Nos per tantam dignitatem,
Fac vitare pravitatem,
Et amare corde toto
Deum verum, laude, voto,
Prae cunctis mundanis istis,
Ut post mundi hujus tristis
Blandimenta, te praesente,
Perducamur ad coeli regnum.[1])

Een ieder, die met ons deze bijschriften nagaat, om daaruit den zin en de beteekenis der Christoffelbeelden op te sporen, zal 't ons toegeven, dat daarin geen enkel woord voorkomt, wat eene symbolische opvatting van den »grossen Christoph" laat vermoeden, en dat hun inhoud onzin wordt, zoo men ze onder of naast eenen Christusdrager denkt, die slechts de drager eener allegorie was, en niet de individuële, de persoonlijke beeldtenis van den H. martelaar Christophorus, den patroon tegen eenen haastigen en onvoorzienen dood, tegen pest en hongersnood, tegen bliksem en onweder.

Mogten we in voorgaande bladzijden al geen doorslaande bewijzen leveren, waardoor de allegorische opvatting der Christoffelbeelden, geheel op den achtergrond wordt gedrongen; wij gelooven toch eenige bezwaren in 't midden gebragt te hebben, die op zich zelven reeds niet geheel en al te verwerpen zijn, maar daarom des te meer gewigt in de schaal leggen, wijl ze aan een van alle bewijs ontbloot beweren tegenovergesteld zijn.

[1]) Chemnitius in Exam. Conc. Trid. p. 582 et 587.

III.

De grief door sommigen tegen de voorstanders der middeleeuwsche kunst gevoed, en niet zelden op hartstogtelijken toon geuit: dat zij in de kunstwerken van dit tijdperk oneindig meer ideën en symboliek zoeken en vinden, dan dat de kunstenaar er ooit aan gedacht zoû hebben, die in zijn werk neêr te leggen, deze grief, gelooven wij, kan slechts gekoesterd worden door hen, die zich met kerkelijke kunst en oudheid te weinig vertrouwd maakten, dan dat ze den diepen zin kunnen opsporen, die er in verborgen ligt. Eene gothische kathedraal heeft men op een zomerschen namiddag eens doorwandeld, met vlugtigen blik het een en ander daar binnen gadegeslagen, maar haar ligging, grondlijnen, opbouw, versiering enz., ging men niet na, veel minder vroeg men zich af: waarom is dat zoo? Tien, twintig dergelijke kunstgewrochten, bij ons en in den vreemde, waren welligt het voorwerp van zulk eene oppervlakkige beschouwing, en nog heeft men het niet opgemerkt, dat in die altijd hoogst verscheiden kunstwerken toch altijd hetzelfde plan is ontwikkeld, laat staan, dat men het grondidee zoû gevonden hebben, waaruit zulk een orde, zulk eene strikte eenheid met de hoogste verscheiden-

heid is ontsproten. Ter een of ander tijd trad men in eene middeleeuwsche domkerk, als daar binnen orgeltoonen ruischten en bruischten. De H. offerdienst nam juist een aanvang. Eene talrijke priesterschaar in plegtgewaad gehuld naderde het hoogaltaar, dat, door de oosterzon beschenen, toch flonkerde van trapsgewijs daarop geplaatste waskaarslichten. Het tafereel wat zijn oog daar boeide, trof den oppervlakkigen beschouwer misschien, maar de diepe zin der lyturgische gewaden, handelingen, gebeden en gezangen, dat alles bleef hem een gesloten boek.

Volstrekt moet het den beoefenaar der kerkelijke kunst en oudheid niet ten verwijt gemaakt, dat hij soms wat ver gaat met zijne symbolische verklaringen, dat hij in dingen, die aan louter toeval en luim welligt hun bestaan en plaats danken, een oorsprong, een verband, eene orde, een idee ziet en nawijst, vroeger niet opgemerkt noch vermoed; want hoe meer men dit terrein leert kennen, des te meer blijkt het, dat de middeleeuwsche kunst bij uitstek *kunst* is: de uitdrukking van 't idee in stoffelijke vormen. De kenner der christelijke kunst, wij zeggen het met innige overtuiging, is oneindig meer geregtigd zijne soms wat vergezochte symbolische verklaringen te uiten, dan zij, die daar buiten 't koor staan en schreeuwen tegen al wat naar symboliek zweemt.

Intusschen blijft ook hier de gulden spreuk waar: *omne nimium vertitur in vitium*, en mag zij op 't gebied van 't ware en goede niet uit het oog verloren worden, vooral geldt dit, als men op het terrein der kunst, van 't schoone den voet zet.

De kunst is bij uitstek het kind der scheppende phantasie. Het veld der phantasie is gelijk aan die weelderige oorden afgewisseld door berg en dal, door bosch en vlakte, waar 't oog geene grenzen ziet en de geest betooverd en weggesleept wordt. Vandaar, dat men er ligter afdwaalt en 't spoor bijster wordt, dan op het meer

vlakke en dorre gebied van 't verstand. Bovendien, begeeft men zich op het terrein der waarheid, dan is de Kerk voor ons eene lichtkolom, die men om veilig te gaan, slechts in 't oog behoeft te houden. De Kerk, schoon zij de bron, de voedster en de beschermster der kunst is, laat ze echter — al treedt zij ook in haar dienst — wat zij werkelijk is. Kunst is *spel*. Als 't kind der phantasie laat de Kerk haar ongemoeid spelen, zoo lang zij slechts een argloos kind blijft, dat der waarheid en der zedelijkheid niet deert. De kunst derhalve helt uit haar aard en bestaan ligt over tot uitersten, die met alle zorg moeten vermeden worden, niet zoozeer omdat zij in zich kwaad zijn, maar omdat zij der kunst schaden; het kunstwerk verliest daardoor zijne eenvoudige grootschheid van opvatting, en zijne breedheid in uitvoering.

Uit hetgeen we zeiden, zal 't duidelijk zijn, 1° dat wij geenszins tot het koor behooren, 't welk steeds zijne stem verheft tegen degenen, die in de middeleeuwsche kunstgewrochten den vruchtbaren geest ontwaren van eenen kunstenaar vol geloof, hoop en liefde, van eenen *waren* kunstenaar, wien het meer te doen was, een hooger idee in stoffelijke vormen aanschouwelijk te maken, dan blijken te geven van anatomische kennis en technische vaardigheid; 2°. dat wij ons echter ook alleszins gelijk blijven, als wij ons niet met hen vereenigen, die zonder grond beweren, dat de middeleeuwsche kunstenaar »Sunte Criftoffels beelden" tot dragers eener symboliek of allegorie heeft willen maken, maar de volgende stelling handhaven:

De kolossale Christoffelbeelden waren — gelijk zoo vele andere beelden, die men in de middeleeuwsche kerken aantrof, bv. van de HH. Catharina, Barbara, Eustachius, Hubertus enz. — individuële, persoonlijke voorstellingen van den H. martelaar Christophorus, met eene ikonographie, welke even als de legende, waaraan men

haar ontleende, — tenminste in 't oog der middeleeuwen — min of meer op historische waarheid gegrond was.

Al wat in deze stelling vervat is en bewezen moet worden, gelooven we te bewijzen, zoo wij de volgende sluitreden op de noodige gronden doen steunen:

Men beschouwde in de middeleeuwen de legende van St. Christoffel, zoo als ze in »het Paffionael" of in »die gulden legende" gevonden werd, niet als eene mythe of fabel, maar als de levensgeschiedenis van den H. Martelaar Christophorus, welke — wat de hoofdzaak betreft — historisch waar was.

Met deze legende voor den geest, ontwierp de middeleeuwsche kunstenaar den kolossalen Christusdrager, en het volk erkende daarin zijnen gevierden patroon tegen een haastigen en onvoorzienen dood, tegen pest en hongersnood, tegen bliksem en noodweder, enz.

De Christoffelbeelden, zoo als wij ze uit de middeleeuwen kennen, waren dus geene allegoriën of zinnebeelden, maar de individuële, persoonlijke beeldtenissen van den H. martelaar Christophorus, met eene aan de legende ontleende ikonographie, welke daarom even als de legende min of meer op historische waarheid steunde.

Gelijk wij reeds meermalen opmerkten, moeten we bij 't geven van ons antwoord, in het oog houden, wat de vraag is, die wij te beantwoorden hebben: wat wilde *de middeleeuwsche* kunstenaar, als hij den »grossen Christoph" ontwierp? Hoe beschouwde hem *het middeleeuwsche* volk, waarvoor de kunstenaar werkte?

Wij moeten derhalve voor een oogenblik den verlichten dampkring der XIX^de^ eeuw verlaten en ons verplaatsen *in de duistere middeleeuwen*, om het licht te zoeken, dat wij over ons onderwerp verlangen; met andere woorden, als er gevraagd wordt, wat hield

men in de middeleeuwen van »die legende van Sinte Chriſtoffels die heilighe martelaer", dan mogen wij deze niet beschouwen met het kritisch oog der XIX^{de} eeuw en vragen, kan zij den toets der gezonde kritiek doorstaan en als historie doorgaan; neen, we moeten den bril der XIX^{de} eeuw afzetten en haar van het standpunt der middeleeuwen beoordeelen.

Wij gelooven niet verre van de waarheid te zijn, zoo wij het van Luther dagteekenen, dat men begonnen is, zoo al niet alle legenden der heiligen voor fabel en verdichtsel te houden, dan ten minste die van St. Christoffel als zoodanig aan te merken.

Vóór dien tijd vinden wij nergens sporen eener kritiek, welke de Christoffellegende zelfs in de verte aanrandt. Slaan wij een blik in de »Aurea Legenda" van Jacobus de Voragine.

Ofschoon de geleerde aartsbisschop van Genua in een tijd leefde (geb. 1230, † 1298), dat in dergelijke zaken minder kritisch te werk werd gegaan en er van den kant zijner lezers nog minder kritiek te vreezen was, zoû men toch — ingeval het bij het volk of wel bij hem zelven overtuiging was geweest, dat de historie van Christoffel geheel of gedeeltelijk fabel was, — mogen verwachten, dat hij op eenige wijze *de historie* van *de sage* zou onderscheiden hebben. Hij doet dit echter volstrekt niet; hij begint met te zeggen wat voor een landsman Christoffel is, verhaalt vervolgens de aanleiding en de wijze zijner bekeering, en eindigt met de beschrijving van zijn martelaarsdood.

Die legende van ſinte Criſtoffels die heilighe martelaer.

Criſtoffel was vant geſlachte van Chanaan, eñ hi was groot van maecſel eñ vreeſelic van anſicht; ende hi was XII cubitus lanc alſo men in enighe van ſyn werken leeſt. Op een tyt due hi ſtont voor eenen prince van Chanaan quam in zijn herte, dat hi

foecken wilde den meeften prins vand' werelt eñ dat hy met hem wonen wilde. Dus fo quam hi tot een groot coninc daer die nieumare of ginc dat die werelt geen meerre prins en had. Doe hem die coninc fach ontfinc hi hem gaerne ende dedē wonen int hof. Op een tijt foe was daer een fpeelman eñ fanc een liedekijn voor den coninc daer hy diewile den duvel noemde. Mer om dat die coninc kerftenen was fo fegende hi hem alfoe dicke als hi den duvel hoorde noemen in den aenficht mit een cruce. Doe dat Criftoffel fach fo verwonderde hem harde feer waer bi dat die coninc dat dede ende wat dit teyken bedude. Ende doe hi den coninc vragede eñ hijs hem niet berechten en wilde fo feide hem Criftoffel: »En feg di my dit niet fo en fal ik nimmermer met di wonen:" eñ hiermede wort die coninc gedwongen eñ feide tot hem: »Wanneer ik den duvel hore noemen fo teyken ic mi mit defen teyken om dat ic ontfie dat hi in mi macht mocht crigen eñ mi fcaden." Doe feide Criftoffel: »Ontfie die den duvel dat hi die fcaden mach fo fchijntet ooc dat hi meerre ende mogender is dan ghi die du fo feer ontfietfte dus en heb ic niet dat ic begere; want ic waende dat ic gevonden hadde den machtichften ende den meeften here vander werelt mer nu blivet gefont; want ic wil den duvel gaen foecken dat ic hem totenen heer onfaen mach: ende dat ic fyn knecht worden mach." Dus ginc hi vanden coninc ende ginc den duvel foecken: ende doe hi door een wildniffe ginc fach hi een grote menichte van ridders ende een van dē ridders wreet ende vervaarlic eñ quam tot hem eñ vrachede hem waer hi ginge. Criftoffel antwoorde hem: »Ic gae foecken den heer der duvelen dat ic hem tot mijn behoef tot een here nemen fal." Eñ hi feide hem: »Ic bin diegene die du foecket." Doe wort Criftoffel verblijt eñ verbant hem felven dat hi ewelijc fijn knecht foude fijn eñ hi ontfinc hem voor zyn here. Doe fi beide dus te

gader voeren ende ſy in een gemeene wech een cruce ſagen ſtaen te hant als die duvel dat cruce ſach ſoe wort hi vervaert eñ vloech ende liet den wech eñ leide Criſtoffel door een wilderniſſe eñ daerna brocht hi hem weder in den wege. Doe dit Criſtoffel ſach verwonderde hem eñ ſeide. »Waer bi dat hi van verre den ſlechten wech gelaten hadde ende dat hi ſo verre uten wech dwaleden eñ gegaen waren door ſo ſcarpen wech": Mer doet hem die duvel geenſins ſegghen en woude ſoe ſeide hem Criſtoffel: »En ſegſtu mi dit niet ſo ſal ic te hant van di gaan." Hier bi wort die duvel gedwonghen en ſeide hem aldus: »Een man was die men Jeſus Xp̄s hiet aan den cruce genagelt, eñ als ic dit teyken van den cruce ſie ſo ontſie ic mi harde ſeer en van vreſen ſo vlie ic." Criſtoffel ſeide hem: »So is dan die Xp̄ūs meerre eñ machtigcher dan ghi wes teyken daer du voor vlietſte ende du ſoe ſeer ontſietſte. Noch heb ik om niet gepy̆t ende noch en heb ic niet vonden den meeſten prince vander werelt nu blivet wel ic wil die laten eñ Xp̄m wil ic gaen ſoecken." Ende doe hi lange geſocht ende gedwaelt had ende ooc gevraecht hadde wie hem Xp̄s ſoude leren kennen ſo quem hi te leſten, tot een heremijt die hē̄m Xp̄m predicte ende leerde hem naerſtelijc in ſijn gelove. Eñ die heremyt ſeide tot Criſtoffel: »Deze coninc die du meenſte te dienen wil aldusdanigen dienſt dat ghi diewil moet vaſten." Criſtoffel ſeide: »Hij eyſche een and'dienſt van mi, want dat en mach ic niet doen:" Die heremite ſeide echter: »Ghi ſult veel bedīgen moeten doen." Criſtoffel ſeide: »Ic en weet niet wat dat is die dienſt en mach ic niet doen." Die heremite ſeide: »Weetſte die rivier wel daer vele luden in anxte van haren live over gaen ende bederven?" Hy ſeide »ja ic. Die heremijt ſeide: »Om dattu groot biſte van maecſel ende ſtarc van leden wilſtu daer ſitten bi die riviere eñ allē lude overdragen ſo ſal die coninc die du dienen wils ſeer bequā weſen

eñ ic hope dat hi di u tonen fal." Chriftoffel feide: »Defe dienft mach ic wel doen eñ ic belove hem dat ic om fynen wil die dienft doen fal." Dus fo ginc hi ter rivieren wert ē̄n maecte d'een woninge tot fȳ behoef en hi droech een grote roede in fyn hant daar hi hem int water mede hielt en hij droechfe over al die daer quamen. Doe hi dit lange gedaen had fo gevielt op een tyt doe hy in fijn huyfken lach, dat hi hoorde een kindes ftēme die hem riep eñ feide Criftoffel comt uut en haelt mi over. Te hant ginc hi uut ende hy en vant niemant eñ doe hy weder ghekomen was in fyn huyfken fo hoorde hy echter een ftemme roepen die hem riep ende hi ginc echter uut eñ en vant daer niemant: eñ doe hi wed' gecomen was in fyn huyfken fo hoorde hi echter een ftemme roepen derdewerf. Doe ginc hy uut eñ vant een kindekijn fitten opt oever vand' riviere ende het bat Criftoffel dat hi hem over woude dragen: Criftoffel nam dat kint op fyn fcouderen eñ nam fijn ftoc in fijn hant eñ ftac fe in die rivier ō̄m over te gaen, eñ twater vander rivierē begonfte alleynckē te heffen en dat kint begonfte te wegen als loot. Ende hoe hi voerd' ginc hoe dat water meer wies en dat kint begonfte meer eñ meer te wegen op Criftoffels fcoudere mit alte zwaren lafte alfoe feer dat Criftoffel in grotē anxt was eñ ontfach hem feer dat hi verdrencken foude. Mer doe hi mit pinē bi nae ontgaen was en over die vloet gecomen was eñ hi dat kint anden oever hadde neder gefet foe feide hi hem: »Kint du haddes mi in groten anxt gebrocht eñ doe weges fo feer al hadde ic alle die werelt op mi gehadt ic en had de nauwe alfo grotē laft gehadt." Doe antwoerde hem dat kint: »Criftoffel en verwondert di niet, want du en haddes niet alleen op di alle die werelt: mer du heves ooc op dinen fcouderen gedragen dengenen die de werelt maecte; want ic binXpūs die du in defen werken dienes: en omdat tu weten fels dat ic waer fegghe, alftu

over comes foe fette dinen ftoc neven dyn huys in die aerde eñ du fults fien des morgens dat hy ghebloyt fal fijn en hy fal vrucht op hem hebben:" eñ te hant was hi van fijn oghen. Doe Criftoffel over quam fo ftac hi finen ftoc in die aerde: eñ doe hi des morgens op ftont fo vant hy dat hi bladeren had als een palmboom ende had dadelen op. Hier na quam Criftoffel te Saloen in een ftat van Licien: en om dat hi haer tonge niet en verftont fo bad hi gode dat hi hem wilde gheven verftandenis van dier talē. Mer doe hy in die bedinghe was fo hielden die ridd's voor fot en lietē gaen. Mer doe Criftoffel die tale van God ontfaen had, foe decte hi fȳ hooft en quam ter ftat in daer hi ftuden foude. En die kerften diemē daer pynde ftarcte hi in onfen here; doe floech een van dē ridd's in fyn aenficht. Doe ontdeckte Criftoffel zyn aenficht eñ feyde: »En waer ic niet kerften ic foude mij onrecht wreken." Doe fette Criftoffel fyn roede in d'aerde om dat hi tvolk bekere mocht fo bat hi gode. dat fe bloyen foude en te hant gefciedet fo en daarom geloofde viij.M menfcen. En die coninc fendē cc ridders die Criftoffel vangen fouden: doe fi hem beden vonden eñ fi hem ontfagē fo feyden fijt den coninc. Doe feyde die coninc: »Noch cc ridders" die wele doe fi Criftoffel vonden beden fo wordē fi ooc met hem beden en Criftoffel ftont op eñ feide wat foecfte. Ende doe fi in fyn aanficht faghen fo feiden fi: »Die coninc heeft ons tot die gefent, dat wi u gevangen brengen fouden." Criftoffel feide he: »Wilde ic ghi en mocht mi der niet brengen gebonden noch ongebonden." Si feyden hem: »Wilftu niet comen fo gaet vrylyc waer du wilfte eñ wi fullē den coninc feggen dat wi u niet en vondē." Ten fal fo niet fyn fprac hy; maer ic fal met u gaen. En Criftoffel bekeerde fe ten gelove ende hi dede hē fyn handen op fyn rugge binden en dede hem gebonden voor den coninc leiden. Doe hem die coninc fach wort

hi vervaert ende viel van den ftoel, daernae fo hieven hem die knapen op ende hi vraghede Criftoffel hoe hy hiet eñ van waen hi was. Criftoffel feide he: »Eer ic gedoopt was fo hiet ic verftoten maer nu hiet ic Criftoffel." Die coninc feyde hem: »Du hebfte di een fotten naem doen geven na Xp̄s die geerufet was die hem felven noch di niet helpen en fal mogen. Nu fegt tovenaer van Chanaan waer om en facrificeerdi niet onfe goden." Criftoffel feide hem: »Met rechte biftu gehieten dagarijs want die bifte der werelt doot eñ des duvels gefelle eñ dijn goden die fijn d'menfcen wert." Die coninc feyde hem: »Du bifte gevoedet ond' wilde beeften. Daer om fo en mogefte niet fpreken dan beeftheit eñ dat die menfcen niet en verftaen. Hier bi wilfte facrificien fo fulfte grote eere ontfaen, mer en wildi des niet doen, foe fal ic di feer doen tormenten." En doe Criftoffel niet facrificeren en wilde fo dede hi hem leggen in een karker eñ dede den ridders die om Chriftoffel gegaen waren om Xp̄s wille onthoofden. Daer na dede die coninc met Criftoffel in die karker fluten ij. fcone ioncfrouwen: van welke die ee hiet Nicena die ander Aquila, en hi beloefde haer groot goet op dat fi he daer toe brochte dat hij met hen mifdede. Doe dit Criftoffel fach gaf hi hem tot bedinge, mer doe die ioncfrouwen hem pynden te becoren met helfen eñ taften ftont hi op eñ feide hen: »Wat foecti en ō wat faken fo fidi hier in gbrocht." Die wiven die vervaert waren van die claerheit fyns aanfichts feiden: »Heilige man, ontferme di ons dat wi mogen geloven inden God die du predickes." Als dat die coninc hoorde fo dede hyfe voor hem brengen eñ feide: »Sidi ooc verleyt: ic zwere u biden goden ten fi dat ghi offert ghi fult quader doot fterven." Si antwoorden hem: »Wildi dat wi den goden offeren, foe doet die ftraten fuveren en doet ooc die luden ten tempel vergaderen." Als dit ghedaen was ende die vrouwen indē tempel

gecomen waren ſo ontgorden ſi hem eñ bonden haer riemen dē goden om den hals ende togen ſe neder en brakenſe ontweē ende ſi ſeiden den genen die bi hē ſtondē: »Gaet eñ haelt medicinen dat ſi u goden gheneen." Doe dede die coninc Aquila hangen ende dede haer aen die voeten binden een groot ſteen eñ ſoe dede hy al haer leden ſcoren. En doe ſi doot was ſo werp men Nicena haer ſuſter in een viver, mer noch quā ſi uut ongequet, eñ doe ſloeg men ſe thooſt of: hier nae brocht men Criſtoffel voorden coninc en hi dedē ſlaen met yſeren roeden ende hi dede hem enen yſeren gloyende helm op ſijn hooſt ſetten. Daerna dede hi maken eē yseren fornace, eñ dede Cristoffel daer op binden endewerp daer vier ende peck onder ende dedese barnen. Mer die fornace smelte als was eñ Cristoffel quam ongequest uut. Daer na dedē die coninc aen en stace binden ende hem van vier. c. ridders doorschieten.; mer die scutten bleven in die lucht hangen en geen mocht Cristoffel genake. Mer die coninc waende dat hi vādē ridders gescoten was bespottede hem. En te hant keerde hem een van tgescut uter lucht eñ viel den coninc in syn ogen en hi wort te hant blint. Cristoffel seide hem doe: »Morgen sal ic sterven. Mer du tyran du sulste maken modder van mine bloede ende sulste daer mede dyn ogen salven en du sulste genesen," Doe dedē die coninc onthoofden en die coninc nam een luttel van sinen bloede en leidet op zyn ogen ende seide: »In Cristoffels Gods name." eñ te hant wort hi genesen, doe geloefde die coninc ende gaf een gebot: »So wie gode ende Cristoffel plasphemeert dat mē te hant verslaen soude mittē zwaerde."

Gecopieert uit »Dat Paſſionael of die gulden legende" gheprent te Delff in Hollant by Hendrik Eckert van Homberch. Int jaar M. cccc. xcjx.

Petrus de Natalibus in zijn werk *de Sanctis*, in mense Julii p.

128, c. 135 ed. Lugd. anno 1519, gaat op dezelfde wijze te werk, als Jacobus de Voragine. Hij deelt de Christoffellegende mede als een aaneengeschakeld verhaal van het leven en de levensverwikkelingen van onzen heilige, zonder onderscheid te maken tusschen 't geen als meer gegronde historische waarheid kan worden beschouwd, en 't geen wij welligt liever als verdichtsel zagen aangemerkt. Joannes Garzo in zijn »Vita gloriosissimi martyris Christophori Cananaei" bewandelt het voetspoor zijner voorgangers.

Een groot bewijs, dat vóór Luther de Christoffellegende, gelijk wij ze bij genoemde schrijvers aantreffen, door het volk voor geen fabel of verdichtsel werd gehouden, vinden wij in de algemeene volksvereering, welke aan de legende, — zoo als men die in »het Paffionael" las of bij overlevering kende — grootendeels haar oorsprong en voortbestaan te danken had. Waarom toch vierde 't geloovig volk Christoffel als den patroon tegen eenen haastigen dood, en hield het den aanblik zijner beelden en 't schietgebed ter eigen stonde tot hem gerigt zoo weldadig en krachtvol? Omdat de legende verhaalde, dat Christoffels laatste bede was geweest: dat al wie zijn beeld met een vast betrouwen op God zou aanschouwen, mogt behouden blijven in de stormen, de aardbevingen en den brand.[1]) Dat St. Christoffel nog ten tijde van Luther bij 't volk in hooge achting stond en men 't nog voor geen fabel en verdichtsel hield, wat in »het Paffionael" van hem te lezen stond, blijkt uit de woorden van Luther, boven aangehaald. Het is *om* deze volksvereering, dat de Doctor tegen den kolossalen Christusdrager de wapenen aangordt. Maar hoe zal hij den door 't volk gevierden reus de nederlaag geven? Hij slingert den Goleath een kei naar 't hoofd door heel eenvoudig zijn persoonlijk

[1]) Zie Volks-Almanak voor Nederl. Kathol. 1856 door J. A. Alb. Thijm p. 76.

bestaan te ontkennen: »Ihr wisset alle wohl, — zegt hij — wie man St. Christoffel mahlet, sollt aber nicht gedenken, dass je ein Mann gewesen sei, der also (der grosse Christoffel) geheissen habe, oder leiblich das gethan, das man vom Christoffel sagt." [1]) Daar ligt de reus tegen den grond! Dan hiermeê is de strijd niet gewonnen, want zoude het woord van den Doctor kunnen opwegen tegen het gewigt eener van oudsher als historie geëerbiedigde legende? Luther voelt het, dat hij niet genoeg gedaan heeft, om voor goed van de nederlaag van zijnen vijand verzekerd te zijn, en daarom neemt hij het zwaard en hakt hem den kop af... hij verklaart de legende — door 't volk als historie geëerbiedigd — tot *eene fabel.* »Sondern — zoo gaat hij t. a. p. voort — derselbige, der die Legend oder Fabel gemacht hat, ist ohne Zweiffel ein feiner, vernünftiger Mann gewesen, der hat solche Bilde dem einfältigen Volke wollen fürmahlen, dass Sie ein Exempel und Ebenbilde eines Christlichen Lebens, wie dasselbe gericht und geschickt sein soll, hätten. Und hat 's also fein getroffen und abgemahlt."

Wij gelooven door het gezegde genoegzaam onzen *major* bebewezen te hebben, dat namelijk de Christoffellegende, in de middeleeuwen als geen fabel of verdichtsel werd beschouwd, maar gold als de levensgeschiedenis van den martelaar Christophorus, welke, ten minste wat de hoofdzaak aangaat, op historische waarheid steunde.

Zien wij nu in hoe verre het beweren gegrond is, 't welk onze *minor* bevat: met de legende voor den geest, ontwierp de middeleeuwsche kunstenaar zijne kolossale beelden, waarin het volk den martelaar Christoffel, den gevierden patroon tegen eenen haastigen dood erkende.

---

[1]) Luther's Werke, Jenaer Ausg. V, S. 313.

Ten dien einde behoeven wij slechts den inhoud der legende met de beeldtenissen van den Christusdrager te vergelijken.

Wanneer wij eene overeenkomst zoeken tusschen de beelden en de legende, dan kan dat slechts gelden van het moment, dat de kunstenaar uit zijne levensgeschiedenis tot onderwerp heeft gekozen, en van zijn karakter en gestalte in zoo verre die door de legende zijn geschetst.

Wat het laatste betreft, de legende zegt, dat Christoffel »groot van maecfel eñ vreefelic van anficht" was en niets minder of meer dan »XII cubitus lanc." [1]). Werpen wij nu eens een blik op de Christoffelbeelden. Onze vriend uit den Keulschen Dom is volgens opgave van de Noël juist twaalf voet hoog: insgelijks de statue in de St. Petruskerk te Saumur. [2]) De Christoffel uit de kerk te Op-Heusden meet, gelijk prof. Kist meêdeelt, juist 12 voet. De statue uit den Dom te Münster en die te Paderborn, was van dezelfde lengte. De andere Christoffelbeelden, kunnen wij al niet zeggen, dat zij juist de maat hebben, door de legende aan onzen reus toegekend, dit is zeker, dat zij bijna zonder uitzondering allen »groot van maecfel eñ vreefelic van anficht" zijn.

De Christoffelstatue, welke eertijds in den Dom van Straatsburg stond, maakt echter eene opmerkelijke uitzondering, omdat hij geen 12, maar 36 voet hoog is. Ondanks deze schijnbaar groote afwijking is de traditionele maat toch terug te vinden. Nemen wij aan, dat de kunstenaar, die zich slaafsch hield aan 't geen de legende hem van Chris-

---

[1]) Petrus de Natalibus zegt hetzelfde. De sanctis in mense Julii p. 128. c. 135. ed. Lugd. anno 1519. Bij Joannes Garzo in zijn „Vita gloriosissimi Martyris Christophori Cananaei." Lypsik per Bacalaureum Martinum Herbipolensem 1510, lezen we „Christophorus Cananaeus adeo procera fuit statura ut duodecim ulnarum complexus sit mensuram, vultu praeterea formidabili atque horrendo."

[2]) Braun, Organ für Christl. Kunst. Jahr. XII. § 222

toffel mededeelde, de *ulna* niet als *voet* maar als *vadem* heeft genomen, dan kan men door de volgende berekening nog tot de traditionele lengte geraken. Een vadem = 3 voet; 3 × 12 voet = 36 voet. Alzoo de zaak beschouwd zoû ook van den Straatsburger Christoffel gezegd kunnen worden, dat hij wat de maat betreft, met het oog op de legende is ontworpen.

Het moment uit de levensgeschiedenis van onzen heilige, wat alle middeleeuwsche kunstenaars — wij mogen zeggen zonder uitzondering — hebben gekozen, is dat, wat hem in ons oog het belangrijkste doet zijn, wat hem eigentlijk tot Christoffel maakt. Het is namelijk de verschijning van Christus, die gezegd heeft: »'t geen gij aan de geringsten der mijnen doet, hebt gij aan mij gedaan." Dit alleszins gelukkig gekozen moment heeft men niet naar willekeur en luim veraanschouwelijkt, maar blijkbaar met het oog op de legende behandeld. Deze verschijning van Christus verhaalt de legende in dezer voege:

Als Christoffel, gelijk de eremiet hem gezegd had, sinds lange jaren zijn liefdewerk had verrigt, gebeurde het op zekeren nacht, dat hij in den slaap gestoord werd door eene kinderstem, welke hem toeriep: Christoffel, kom uit uwe hut en draag mij over. Tweemaal ging hij naar buiten, doch zag niemand. Hij hoorde de stemme ten derden male, ging weder naar buiten en vond toen op den oever der rivier een kindje gezeten, dat verzocht om overgebragt te worden. Christoffel nam 't kind op zijne schouders en stapte op zijn stok geleund in den vloed. Het water stijgt op en hoe verder hij gaat hoe zwaarder zijn aanvankelijk geringe last wordt. Onder den wonderbaren last bezwijkt de reus bijna van angst en vermoeijenis, doch bereikt toch den oever. Hij zet het kind neder en zegt: kind, gij weegt zoo zwaar: al had ik heel de wereld op mijne schouderen gehad, 't

zoû mij niet zwaarder gevallen zijn. Toen antwoordde het kind: Christoffel, verwonder u des niet, want gij hebt niet slechts de wereld, maar hem die de wereld maakte op uwe schouderen getorscht. Ik ben Christus, dien gij door dit liefdewerk dient. Opdat gij overtuigd wordt, dat ik waarheid spreke, neem uw stok, steek hem naast uwe hut in den grond, en gij zult zien, dat hij morgen zal bloeijen en vruchten dragen. Christoffel deed het, en als hij 's morgens opstond, zag hij dat de stok bladeren had als een palm en dadels droeg.

Het tafereel, dat de dichter door verschillende elkaâr opvolgende schetsen voorstelt, zonder dat door die veelheid en opvolging de eenheid wordt verloren, moet door den beeldenaar of schilder in ééne compositie gegeven worden; van daar dat men bij het zoeken van overeenkomst tusschen de Christoffelbeeldtenissen en de legende, bij den eersten aanblik soms eene schijnbare tegenspraak ontmoet, welke echter bij een meer ingaande beschouwing geheel en al verdwijnt. Met deze bemerking voor den geest zal het ons niet vreemd schijnen, dat het Christuskind, 't welk Christoffel als *een gewoon kind* op zijne schouderen nam, den wereldkloot houdt, noch dat de boomtronk, welke, volgens de legende, eerst den volgenden morgen bloeide, soms al blad en vruchten draagt, terwijl hij de hand steunt van den onder zijn wonderbaren last zwoegenden Christoffel. Dezelfde reden verklaart ons ook, waarom wij bij sommige Christoffelbeelden personen en zaken ontmoeten, die met het gekozen moment: de overvoering van het Christuskind over den vloed, niet in onmiddelijk verband staan, maar heenwijzen op voorvallen uit het vroegere leven van den heilige. Zoo zien wij onder anderen op de houtsneê van 1423, ter regterzijde op den top des bergs, aan wiens voet de vloed ontspringt, waarover Christoffel het Christuskind draagt, een eremitage en niet

ver van daar den eremiet, die hem tot het christendom bekeerde en den raad gaf zijn liefdewerk Christus ter liefde te verrigten.[1]) Deze schijnbare afwijkingen, in plaats van ons beweren tegen te spreken, bevestigen het, dat de middeleeuwsche kunstenaar met de legende voor den geest zijne beelden ontwierp.

Dit houden wij alzoo voor zeker, dat de middeleeuwsche kunstenaar, wel verre van er aan gedacht te hebben zijne beelden tot dragers van gezochte allegoriën te maken, bij 't ontwerpen van zijn Christoffel te werk ging, gelijk hij deed als hij eene St. Barbera, een St. Augustinus, eene St. Caecilia enz. te maken had, dat hij welligt, vóór en aleer aan den arbeid te gaan, »die gulden legenden," ter hand nam en »die legende van Sinte Cristoffels die heilighe martelaer" nog eens in zijne bijzónderheden doorliep, ten einde zich niet te vergrijpen aan de traditionele ikonographie en in tegenspraak te komen met de bij 't volk algemeen bekende en als historie geëerbiedigde legende.

Nu rest ons nog het antwoord op de vraag: waarom ontmoet men St. Christoffels beelden hetzij binnen of buiten de kerken altijd ter plaatse, waar zij den binnentredende terstond in 't oog vallen? Wij bekennen het gaarne, dat de symbolische verklaringen, welke Wolfang Menzel, Kreuser enz. hiervan geven [2]), ons tegenlagchen en dat zij met hunne allegorische verklaring der Christoffelbeelden in noodzakelijk verband staan, dan dit laatste is juist voor ons eene reden, om ze te verwerpen. Immers beantwoordt de allego-

---

[1]) Dergelijke anachromismen en anticipaties vindt men in de middeleeuwsche kunst niet zelden. Zoo bezitten wij nog een schilderijtje, waarop de vasthechting van Christus aan het kruis is voorgesteld, maar vlak naast den op 't kruis uitgestrekten Heiland, staat een Christusfiguur, dien de soldaten bezig zijn de kleederen van 't lijf te rukken.

[2]) Zie bl. 30.

rische opvatting niet aan 't idee, dat de middeleeuwen aan den Christusdrager hechtten, dan kan ook de symbolische verklaring der plaats, welke Christoffel gemeenlijk inneemt, niet gelden als antwoord op onze vraag; met het éene valt ook het andere.

Als wij in de voorgaande bladzijden het gevoelen handhaafden, dat in de middeleeuwen de Christoffelbeelden niet als allegorische, maar als individuële beelden beschouwd werden, namen wij ons uitgangspunt van de bewering, dat men toen de legende als historie hield; vervolgens bewezen we, dat de kunstenaar overeenkomstig de legende zijne beelden ontwierp, en besloten dan, dat derhalve de ikonographie van St. Christoffel even als de legende min of meer op de historie gegrond was. — Om de laatstgestelde vraag te beantwoorden, gaan wij weder van deze eerste bewering uit en zeggen: de middeleeuwen hielden de Christoffellegende voor historie; daar deze nu zegt, dat 's martelaars jongste bede tot God was verhoord geworden, dat al wie zijne beeldtenis aanschouwde, behouden zou blijven in stormen, aardbevingen, brand en wat dies meer zij, zoo geloofde het eenvoudige volk ook, dat men, om van dergelijke rampen bevrijd te zijn, volstond met op een Christoffelbeeld, geschilderd of gebeiteld, zijn blik te slaan. Wat was het natuurlijk gevolg van dit volksgeloof? Dat niet slechts de vereering en de aanroeping van onzen heilige zoo algemeen werd, als dergelijke rampen algemeen zijn, maar dat men ook zijne beeldtenissen ter plaatse stelde, waar ze gemakkelijk konden gezien worden. En welke plaats kon men tot dat einde beter kiezen, dan aan den ingang der kerk, hetzij dáar binnen of dáar buiten?

Dat onder al die bedrijven onze reus — die volgens de legende reeds de kolossale lengte van twaalf *cubitus* of *ulnae* had — niet kleiner werd, laat zich ligt begrijpen, immers hoe grooter zijne beeldtenis, des te gemakkelijker kon men hem zien en den weldadigen

invloed deelachtig worden, dien men aan die aanschouwing verbonden waande.

Als wij de symbolische verklaringen, door onze tegenstanders, als antwoord op de laatst gestelde vraag gegeven, nagaan, dan bevinden wij, dat ook deze, even als hunne allegorische opvatting der Christoffelbeelden, geheel op lossen grond staan en door geen enkel bewijs vergezeld zijn, waaruit blijken zoude, dat niet slechts *zij*, maar ook *de middeleeuwen* er zoo over gedacht hebben. Voor ons antwoord echter pleiten wederom de bijschriften, welke wij boven hebben aangevoerd, en waarin, naar ons bescheiden oordeel, vrij ondubbelzinnig het bedoelde volksgeloof uitgesproken wordt. Wij halen van de velen slechts een aan:

O martir Christophore, pro salvatoris honore
Fac nos mente fore, dignos deitatis amore
Promisso Christi, quia quod petis obtinuisti,
Da populo tristi, bona quae moriendo petisti,
Ora pro nobis beate Christophore ut digni etc.

Zoû de eenvoudige, natuurlijke en ongezochte wijze, waarop wij den Christusdrager, zoo als hij daar reilt en zeilt, verklaard hebben, onder meer dan een opzigt ook de voorkeur verdienen boven de symbolische verklaring van prof. Kreuser e. a., toch zullen sommigen in hunne groote voorliefde, welke zij der Katholieke middeleeuwen toedragen, de laatste welligt meer verkiesselijk achten, wijl zij niet slechts het buitensporig volksgeloof verschoont, maar als zeer diepzinnig regtvaardigt.

Wij deelen hunne voorliefde en hoogachting voor de R. K. Kerk en de middeleeuwen, aarzelen echter geen oogenblik onze geuite méening als de eenige ware te doen gelden.

Doch naar ons inzien ligt in de gegevene verklaring niet het

minste, dat eene hoog gestemde liefde voor de middeleeuwen en een diepen eerbied voor de R. K. Kerk krenken kan. Een levendig geloof, zoo als het in de middeleeuwen onder het volk heerschte, dat de voorspraak eens heiligen veel bij God vermogt, moet het zoo euvel niet geduid worden, als het soms wat overdreven wordt en buiten zijne grenzen gaat. In alle geval is het beter ter goeder trouw wat veel te gelooven, dan dat men — gelijk in onze dagen dikwijls plaats heeft — te weinig of niets gelooft. Waar 't echter op aankomt, het is der R. K. Kerk niet te wijten, dat een dergelijk volksgeloof in de middeleeuwen leefde en voortbestond. De Kerk heeft, getrouw aan hare leer aangaande de vereering en aanroeping der Heiligen, in verschillende kerkvergaderingen tegen dergelijke misbruiken in 't algemeen en in 't bijzonder tegen deze bijgeloovige vereering van St. Christoffel altijd geijverd.[1])

Maar zal men zeggen, hoe kon de Kerk, wetende dat er zulk een wangeloof onder het volk bestond, St. Christoffels beelden in hare tempels nog dulden. Wij antwoorden: het staat niet altijd in de magt der Kerk en der geestelijkheid, om bijgeloof en misbruiken onder 't volk te verhinderen. Tegen hoe vele dwalingen heeft zij in den loop der eeuwen in de conciliën geijverd, zonder ze te kunnen uitroeijen. Misbruiken treden in den regel niet van den beginne af in hare volslagene wangestalte op, maar ontkiemen doorgaans uit een klein, onmerkbaar en soms loffelijk begin; eenmaal ontsproten wassen zij voort en krijgen dan eer men 't weet, eene magt, welke aan elke poging ter vernietiging het hoofd biedt.

Valt het overigens niet te ontkennen, dat de Kerk tegen de buitensporige vereering van St. Christoffel en zijne beelden heeft

1) o. a. Syn. Cameracensis. a. 1565. Tit. XIX. c. 6. zie pag. 47.

gestreden, dan zal men, om eerlijk te zijn, ook onderscheid moeten maken tusschen de verkeerde opvatting van het volk en de goede bedoeling der Kerk, als zij toeliet, dat hare tempels met de beeldtenis van den Christusdrager prijkten, en die wel geene andere was, dan om den H. martelaar te huldigen en het geloovige volk tot eene ordelijke vereering op te wekken.

Als men om misverstand of misbruik al wat waar en goed is, moest afkeuren en vernietigen, dan was niet slechts Sunte Christoffel sinds drie eeuwen van zijn voetstuk getuimeld, maar al het ware en goede, dat de Kerk van haren goddelijken stichter ontving, te gronde gegaan.

Zij, die Christoffel als bloedgetuige vereert, heeft echter een ander begrip van hervorming, dan de reformateur der XVI[de] eeuw, die zich zonder magt of gezag als zoodanig opwierp. Om misbruik en misverstand haalde hij met het kwade ook het goede omver. Hij brak af en bouwde niet op.

Een geheel ander denkbeeld koesterde de Kerk van Christus van de hervorming, welke zij noodig achtte, en waarvoor zij nog levenskracht in overvloed bezat, om die van haar eigen schoot te doen uitgaan. Het goede moest gehandhaafd, wat kwaad of bedorven was, uitgeroeid of ten goede geleid worden. Dit geschiedde vooral op 't concilie van Trente. De grijze stichting, had zij door de stormen der menschelijke hartstochten, gelijk die middeleeuwsche kathedralen door storm en onweêr, in hare uiterlijke vormen en sieraden geleden, in haar wezen bleef zij, naar 't woord van Christus, onveranderd, en van misbruik gezuiverd en in vroegeren luister hersteld, toonde zij al spoedig weder een kracht, een orde en schoonheid, welke bij ieder nadenkenden beschouwer onwilkeurig eerbied en bewondering opwekt.

Aan haar begrip van reformatie getrouw liet de Kerk de beelden

van den H. martelaar Christoffel bestaan, maar streed tegen 't ingeslopen volksgeloof en met goed gevolg, want als men soms in Utrechts Metropool zijn standbeeld tegen den westelijken muur van het zuidelijk zijpand zal zien rijzen, dan geloove niemand, dat er in de parochie van St. Catharina of in geheel Utrecht een enkele katholiek is, die bij 't zien van onzen Christusdrager denkt, dat men door 't bloot aanschouwen van zijn beeld gevrijwaard wordt tegen een haastigen dood, tegen pest en hongersnood of wat dies meer zij. Zij zullen het beschouwen als de eenvoudige beeldtenis van den H. martelaar Christoffel. — Mogt de een of ander, die met de kerkelijke symboliek wat meer vertrouwd is, dan de gewone kerkganger, meenen, dat Christoffel daar geplaatst is, niet slechts als beeldtenis van den door de Kerk vereerden bloedgetuige, maar ook als *integrerend* deel der kerkbouw-symboliek en als drager der zedelijke waarheid, dat de Christen — gelijk Christoffel 't goddelijk kind op zijn schouderen droeg — Christus in 't hart moet dragen, wij hebben er vrede meê!

Ultraj. in festo Sti Christophori, 1865.

Imprimatur,

J. H. WENSING.

Emer. Prof. Libr. Cens.

Cristofori faciem die quacumque tueris
Illa nempe die morte mala non morieris
Millesimo cccc° xx° tercio

Pl. III.

PL. IV.

Pl. I. De houtsnêe van 1423.
„ II. St. Christoffel uit de St. Janskerk te Gorinchem.
„ III. St. Christoffel uit de St. Maartenskerk te Zalt-Bommel.
„ IV. St. Christoffel uit de St. Pieterskerk te Leiden.
„ V. St. Christoffel uit de Parochiekerk te Oud-Zevenaar.

